Старобългарска литература, кн. 73–74, 2026 https://doi.org/10.66260/stbl.7342601

МНОГОКРАТНИТЕ ПРЕВОДИ НА ВИЗАНТИЙСКИ АГИОГРАФСКИ И ХОМИЛЕТИЧНИ ТЕКСТОВЕ В ЮЖНОСЛАВЯНСКОТО СРЕДНОВЕКОВИЕ*

ЛОРА ТАСЕВА

Институт за балканистика с Център по тракология – Българска академия на науките, София, България
lemtaseva@gmail.com
ORCID: 0009-0002-9523-4557

MULTIPLE TRANSLATIONS OF BYZANTINE HAGIOGRAPHIC AND HOMILETIC TEXTS IN THE SOUTH SLAVIC MIDDLE AGES

Lora Taseva (Institute of Balkan Studies and Center of Thracology, Bulgarian Academy of Sciences, Sofia, Bulgaria)

Abstract: This article examines a specific feature of the reception of Byzantine texts in the Slavonic South, namely the phenomenon of multiple translations. Following a general overview of the cultural and historical prerequisites for their emergence, the discussion focuses on two genres: hagiographic and homiletic literature. With regard to the scope of the translated material, four principal groups are distinguished, within which various subgroups are identified according to the chronology and localization of the translations. The complex relationships generated by the repeated translation of an entire corpus, an individual text, or parts thereof – both within the collections themselves and between these collections and miscellanies of different generic affiliations – are illustrated through specific examples.

* Статията е разработена в рамките на проект „Езиците и културите в Югоизточна Европа и техният диалог с други европейски култури от филологически и антропологически ракурс“ (IC-RO/11/2026-2028), финансиран по двустранно споразумение за еквивалентна безвалутна размяна между Българската академия на науките и Румънската академия.

The analysed material makes it possible to formulate the following broader patterns: 1. The oppositions observed in complete collections are either diachronic – an Old Bulgarian translation (9th–11th centuries) versus one or more translations from the 14th century – or synchronic, involving 14th-century translations of different localization. 2. The repeated reception of entire works occurs most frequently when a modified version of a given collection is translated but the particular work itself has not undergone substantial revision; such translations are usually diachronic and are most commonly found in collections following the Studite and Jerusalem typika. The rare cases of the same work being translated twice within a single collection can be explained by its occurrence at different positions in the Byzantine collections and/or by the involvement of different translators. 3. The translation of both a complete text and a fragment thereof is most often conditioned by their presence in the sources, although there are also numerous cases in which particular excerpts were translated deliberately for incorporation into authorial compilations produced in the Slavonic milieu. 4. In cases where only fragments of works otherwise unknown to the Slavs in their entirety were translated independently, the usual reason lies in the corresponding Greek originals, which contain identical textual passages.

Keywords: reception of Byzantine texts and text corpora; homiletics; hagiography; South Slavonic multiple translations

А. ОБЩА ПОСТАНОВКА

През Средновековието най-значимата сфера на византийското влияние върху културата на балканските славяни обхваща рецепцията на текстове и текстови корпуси – с църковна или светска употреба, от високи или низови жанрове, с официален или апокрифен характер. Седемвековният процес върви неравномерно с променяща се интензивност както в хронологически, така и в локален план. Върху подбора на превежданите съчинения влияят различни фактори, свързани не само с културноисторическите потребности и развоя на литературните тенденции, но също и с индивидуалните желания на поръчителите и възможностите на изпълнителите[1]. При толкова продължителен по време и обхватен по територия процес не е странно, че въпреки своята неикономичност – „Ressourcenverschwendung“ (разхищение на ресурси) по сполучливия израз на Р. Марти[2], многократното превеждане на едни и същи текстове се оказва по-скоро закономерност, отколкото случайност.

[1] Yovcheva, Taseva 2012; Милтенов 2014б; Милтенов 2020.
[2] Marti 2006: 28.

Цел на статията

В настоящата статия ще очертая най-общо културноисторическите предпоставки за възникването на многократни преводи в периода от IX до XIV в. на Балканите, а след това ще се фокусирам само върху два жанра от богатата византийска литература: агиографския и хомилетичния. Извън обсега на обзора остават многократните преводи в други жанрове (библейски книги и тълкувания към тях, патерични наративи, въпросо-ответни съчинения, флорилегии, химнография, юридически и исторически текстове и др.)[3]. Няма да се разглеждат цели творби[4] или откъси[5] в идентичен превод, поместени в различни сбирки; редакции в славянска среда на дадени творби при използване на гръцки източник[6], а също и съчинения, за чиито версии в науката все още няма единно мнение дали представят два превода, или превод и редакция[7].

---

[3] За някои от тях вж. Христова-Шомова 2006; Iliev 2021; Милтенова 2012; Thomson 2006; Кузидова 2006; Йовчева 2006; Афанасьева 2006; Weingart 1922–1923; Петрова-Танева 2015; Петрова-Танева 2025.

[4] Напр. тиражирането в патерици на някои жития като това на Теодора Александрийска (Димитрова 2013а) или интегрирането в служебни минеи на жития от Пролога или Стишния пролог (Турилов 2012).

[5] Напр. общите пасажи между *Златоструя* и различни сборници като Симеоновия в преписа от 1073 г. или Изборника от 1076 г., компилациите от вече преведени текстове в състава на по-ранни сбирки като Скалигеровия патерик и т.нар. Княжи изборник (Милтенов 2013б; Милтенов 2014а заедно с посочената там литература), фрагментите от преславския превод на *Андрианти* в Изборника от 1076 г. (Мушинская 2003: 28; Мушинская 2006: 6; Буланин 2014: 490; Димитрова 2024: 368, бел. 12 и 13; Димитрова 2025).

[6] Вж. напр. изследванията върху някои жития и хомилии в Супрасълския сборник на Х. Кайперт и Е. Мирчева (Keipert 1978; Keipert 1980; Keipert 1999; Мирчева 2018), върху южнославянските редакции на Простия пролог от Л. Прокопенко, М. Чистякова и И. Христова-Шомова (Прокопенко 2011; Чистякова 2018; Христова-Шомова 2020, по-специално с. 219–220).

[7] Напр. широкоразпространеният преславски превод на *Паренесиса* на Ефрем Сирин има няколко редакционни разновидности (Кодов 1985: 679; Огрен 1989; Dimitrova (forthcoming), специално бел. 7). Учените обаче не са единни дали текстът, засвидетелстван само в кодекс № 137 от BAR (Нямц № 69), трябва да се класифицира като основна редакция (Thomson 1985: 125; Dimitrova (forthcoming): 12–13, бел. 47 и посочената там литература), или като независим превод (Voß 1995; Бојовић 2004), защото интерпретират различно характерните за него перифразирания, допълнения, съкращения и множеството специфични лексикални варианти. Ръкописът не е познат на И. Огрен, която отнася всички изследвани от нея разновидности към един превод (Огрен 1989), а също

Целта на изложението е двояка: от една страна, да бъдат систематизирани основните типове констелации в старобългарската агиография и хомилетика, възникващи при наличие на повече от един превод на текстов корпус, отделно съчинение или фрагмент от него, а от друга – чрез някои конкретни примери да се илюстрират сложните отношения, които неколкократното превеждане на цял комплект, даден текст или негова част създава в самите сбирки или между тях и сборници с различна жанрова принадлежност.

Предпоставки

В уводната студия към излезлия преди две десетилетия сборник „Многократните преводи в Южнославянското средновековие“ Р. Марти разглежда едноименния феномен като специфичен случай в текстовата традиция („Mehrfachübersetzungen als Sonderfall der Textüberliefrung“) и изтъква две причини, които могат да обусловят появата на два или повече превода на даден текст: а) липса на информация за съществуването на предишния превод – например при недостатъчен контакт между книжовните центрове или разпространение на текстовете в различен конвой[8]; б) неудовлетвореност от съществуващия – например поради непълнота, отлики от съвременните византийски състави, несъответствие с новите преводачески техники и езикови тенденции[9]. Той констатира, че повечето от споменатите причини за появата на многократни преводи са налице през двете епохи с най-голям принос към разцвета на явлението – Симеоновата епоха и XIV столетие[10].

За да разберем по-добре защо при многократните преводи се оформят точно тези основни констелации, за които по-нататък ще стане дума, трябва да бъдат припомнени, макар и най-общо, основните културноисторически обстоятелства и литературни процеси през съответните периоди.

Културноисторически обстоятелства

В науката има натрупани достатъчно доказателства, че през най-ранния период от историята на славянската книжнина – Великоморавския, са извършени отделни преводи на хомилии, предназначени за амвонна проповед на големи християнски празници[11]. Като негово продължение и

и на Хр. Кодов, който без аргументи говори за два превода (К о д о в 1985: 679). Също така все още не е изяснено дали преводите на словата на Исак Сирин са два, или единият е редакция на другия (P e t r o v 2025: 256, бел. 21).

[8] M a r t i 2006: 29.

[9] M a r t i 2006: 30–31.

[10] M a r t i 2006: 31.

[11] B l á h o v á 1973; А н г у ш е в а 2008: 147; M i k u l k a 2021; M i k u l k a 2023 и цитираната там литература; М и к у л к а 2024.

надграждане се приема дейността на преките Кирило-Методиеви ученици след пристигането им в България през 886 г. до началото на X в.[12] Смята се, че като цяло езикът и преводаческата техника на техните преводи стоят близо до тези на първоучителите, и затова обикновено атрибуирането им към великоморавската или плисковската продукция е условно[13]. Затова в настоящото изложение „кирилометодиевски“ ще се използва като общо понятие за преводите през тези два най-ранни периода.

През следващите десетилетия в двата най-значими книжовни центъра – източнобългарския около престолния град (Плиска, а от 893 г. Преслав) и западнобългарския около Охрид – чрез мащабната програма на княз/цар Симеон за превод на църковна и светска литература и създаване на оригинални творби по техен образец се изгражда новата културна идентичност на българската държава на основата на християнството[14]. Рецепционният процес продължава през четиридесетилетното управление на неговия наследник цар Петър, когато се въвеждат актуални византийски модели, които частично изместват съществуващите[15]. Така в течение на около век **в три географски региона** в резултат от дейността на **няколко генерации книжовници** възниква огромна по обем и разнородна по съдържание преводна литература, включително в агиографския и хомилетичния жанр.

---

[12] Д о б р е в 1985.

[13] В езика на Климент Охридски се откриват някои западнославянски фонетични черти (особено в акростиховете) и немалко моравизми и архаизми (Х р и с т о в а 1994: 21–23; П о п о в 2013: 189–191). По отношение на богословската терминология той, от една страна, следва Кирило-Методиевите традиции, но от друга – ги обогатява с нови преводни корелати (Х р и с т о в а - Ш о м о в а 2016: 45, 50, 77–78, 122, 127–148). Акцент върху моравизмите и западнобългарските особености (от „Охридско-Преспанския регион“ по терминологията на автора) в езика на Константин Преславски поставя Р. Кривко (К р и в к о 2014; К р и в к о 2016), но редица други изследователи доказват, че в него те се съчетават с преславизми, като в по-късните му творби последните засилват присъствието си (Г а л л у ч ч и 2024; М и л т е н о в 2024; С л а в о в а 2025).

[14] Като отправна точка може да послужат няколко статии в „История на българската средновековна литература“ с цитираната там литература: общо за епохата на Борис и Симеон (Г а г о в а 2008а), по-конкретно за агиографията (С т о й к о в а 2008) и ораторската проза (А н г у ш е в а 2008), а също и статиите на Т. Илиева за екзегетичните съчинения (И л и е в а 2006) и на Я. Милтенов за рецепцията на византийската литература в България през IX–X в. (М и л т е н о в 2014б; М и л т е н о в 2019).

[15] Вж. Й о в ч е в а, М и л т е н о в а 2008 и цитираната там литература. Създаденият през втората половина на X в. Менологий на Симеон Метафраст обаче не успява да навлезе в литературата на Първото българско царство, вж. И в а н о в а 2025: 53–54.

Следващият период на бурен разцвет на феномена „многократни преводи“ произтича от исторически и културни обстоятелства, чиято пресечна точка съвпада с края на XIII и XIV в. Първото от тях е свързано с наличието на две стабилни и силни славянски държави – сръбската и българската. Възходът на първата започва още в края на XII в., но превръщането ѝ в първостепенна сила на Балканите се свързва с епохата от княз Стефан Милутин (1282–1321) до цар Стефан Душан (1331–1355). България възвръща своята независимост от Византия в края на XII столетие и постепенно, с променлив успех извоюва териториални разширения, които ѝ осигуряват политическа значимост в региона. И двете балкански държави се стремят и постигат църковна автономия, като едновременно разгръщат самостоятелна културна дейност. Една от нейните прояви – укрепването на съществуващи и създаването на нови книжовни центрове – определя второто важно обстоятелство, способстващо възникването на независими преводи, не само повторни, но и паралелни. Както **на територията на двете държави** – предимно около столичните градове или в големи манастири, така и **в българските и сръбските обители на Света гора**, **десетки книжовници** изпълняват поръчки на владетели или църковни предстоятели[16], а те нерядко са сходни.

Литературни процеси

Приблизително през същия период – втората половина на XIII в., във Византия протича важна църковна реформа – Студийският устав се измества от Йерусалимския, а това предизвиква сериозни промени в литературния фонд чрез появата на нови версии не само на отделни текстове, но и на цели сбирки. Новият устав регламентира нов комплекс от книги за богослужебна и извънбогослужебна употреба, които се отличават по съдържателен обхват и структура от предишните. В актуалните образци част от текстовете са нови, част са основно редактирани, а част остават до голяма степен идентични. За да бъдат въведени в практиката на двете славянски църкви, които следват тенденциите във Византия, е необходимо тези сбирки да бъдат преведени или поне ревизирани. Процесът на напасване на славянския литургичен и паралитургичен текстов масив към съвременните византийски състави, който започва в светогорските обители и е познат като Атонска книжовна реформа[17], е най-важната предпоставка за появата за повторни преводи през XIV в. на Балканите.

Другата литературна предпоставка с валидност през цялото Средновековие се корени във факта, че различни византийски сбирки

---

[16] М и л т е н о в а 2008; Г а г о в а 2008б; Г а г о в а 2010: 80–94, 130–140, 164–181.

[17] Й о в ч е в а, Т а с е в а 2008 и посочената там литература.

понякога съдържат едни и същи текстове и дори се случва даден текст или части от него да присъстват повече от веднъж в една и съща сбирка. Това обстоятелство също създава условия за неколкократна независима рецепция на редица творби[18].

Развой на преводаческите подходи

Обликът на целевите текстове се моделира от преводаческите принципи и прилаганите в съответствие с тях транслационни техники, които с времето също търпят известни промени – както още през старобългарската епоха, така и през XIV в.[19] Затова неудовлетвореността от известния превод също мотивира създаването на нова славянска версия на византийската творба[20].

Обхват на явлението

Едва ли на този етап от научното познание някой би се нает да определи количествено византийските текстове, дори само от агиографския и хомилетичния жанр, които са превеждани повече от един път. Най-обща представа за мащаба на явлението, макар и само в сборниците с календарна подредба на материала, дават два фундаментални труда с отстояние около четвърт век помежду им. Първият излиза през 1981 г. и е на немския учен Кристиан Ханик. Зад тясното заглавие „Maximos Holobolos in der kirchenslavischen homiletischen Literatur“ всъщност се крие много по-широко съдържание, защото в третата и най-обемна глава „Der homiletisch-hagiographische Bestand der Studiu-Sammlung und der ihr verwandten Handschriften“ авторът предлага списък на преведени творби от посочените жанрове, организиран по календарни памети. В него за всеки гръцки текст, идентифициран по основните наръчници Bibliotheca Hagiographica Graeca (BHG) и Clavis Patrum Graecorum (CPG), се изброяват съдържащи негов превод ръкописи с южнославянски (вкл. молдовски) или източнославянски произход, като при наличие на повече от една версия те са класифицирани в отделни групи – a, b, c и пр.[21]

През 2008 г. Климентина Иванова публикува своята „Bibliotheca Hagiographica Balcano-Slavica“ (нататък BHBS), в която е систематизиран материалът от календарни сборници, събиран от ерудираната българска

---

[18] M a r t i 2006: 29–30.

[19] Литературата по въпроса е огромна. Отправна точка могат да бъдат няколко публикации на немски слависти от миналия век (напр. W e i h e r 1964; W e i h e r 1967; W e i h e r 1972; T r o s t 1973), последвани от многобройни частни и съпоставителни изследвания върху отделни творби с нееднократна рецепция.

[20] M a r t i 2006: 31.

[21] H a n n i c k 1981: 57–255.

изследователка в течение на няколко десетилетия пряка работа с ръкописи или техни копия. Безценният наръчник днес е изходна точка за всеки медиевист, който се заема с литературно, текстологическо или езиково проучване на средновековен агиографски или хомилетичен текст за неподвижните църковни празници, битуващ в книжнината на православните балкански славяни. В справочника всяко отделно съчинение – преводно или оригинално – има собствен пореден номер в рамките на календарната памет, а различните му версии (преводи и редакции без разграничаване помежду им) са обособени като а, б, в и пр. Само за месец септември, който обхваща общо 72 отделни творби, 23 текста, т.е. почти една трета, са представени в повече от една текстова разновидност. При това в тази статистика са отчетени само обособените под а, б, в и т.н. версии, без подгрупите, означени с курсивни *а*, *б* и пр.

Невероятно богата информация съдържа достъпната вече в голямата си част картотека на Ф. Томсън благодарение на проекта "The Slavonic Metaphrasis of Byzantine Orthodoxy"[22]. Това, с което информацията, събирана от белгийския палеославист през целия му живот, надгражда двата публикувани справочника, са връзките между преводни съчинения и компилативни псевдоавторски творби на славянска почва.

Битуването на стотици преводни и оригинални хомилии за празници от подвижния църковен календар в писмената традиция на източните славяни може да се проследи в справочника на руската изследователка Т. Черторицка[23], но там не се указва дали текстовете произхождат от православния Юг или Изток.

Б. КЛАСИФИКАЦИЯ НА МНОГОКРАТНИТЕ ПРЕВОДИ

Големият обем и разнообразието на материала създават обективни затруднения за неговото класифициране. След няколко опита за прилагане на различни критерии – хронология, брой преводи, жанр, типични и частни случаи – избрах да структурирам предлаганата класификация според обема на преведения текст. Този критерий на пръв поглед изглежда външен спрямо същността на явлението, но пък има предимството, че чрез него в една сравнително прегледна схема се обхваща разнообразието от констелации между два и повече превода на даден текст. С оглед на критерия обем се обособяват четири основни групи с по два или повече превода: 1. Сбирки / Текстови корпуси; 2. Отделни текстове; 3. Цял текст и фрагмент от него;

---

[22] Адрес на сайта на проекта – https://research.kuleuven.be/portal/en/project/3H240031; адрес на картотеката https://kuleuven.canto.global/v/thomsonindexhagiography/allfiles?viewIndex=1 (достъп 22.05.2026 г.).

[23] Ч е р т о р и ц к а я 1994.

4. Фрагменти. В техните рамки с оглед на датировката и/или локализацията на версиите се оформят различни подгрупи. В по-нататъшното изложение те ще бъдат представени с по няколко примера.

1. Сбирки / Текстови корпуси

Тази група обхваща случаите, когато съществуващи на византийска почва сбирки се превеждат в цялост повече от веднъж. Преди да бъдат представени оформящите се в нейните рамки подгрупи, трябва да се спомене един методологически проблем, макар тук той да не се разисква, а именно – доколко преводите на различни византийски редакции на една сбирка могат да се приемат за многократни. Решението трябва да се взема за всеки корпус поотделно след детайлно проучване на неговия състав и съпоставка на самите текстове. Така например една от разновидностите на Византийския синаксар (по-точно една преработка на Менология на император Василий II) заляга в основата на славянския Прост пролог, а друга – т.нар. Стишен синаксар – на славянския Стишен пролог. Те не могат да се приемат за преводи на една и съща сбирка, защото оригиналите им се различават съществено не само по състав, но и по съдържанието на четивата за един и същ светец или празник[24]. Констелациите в този раздел ще бъдат илюстрирани само с относително безспорни примери за превод на идентични или много близки версии на съответните корпуси. Случаите, когато отделни текстове в тези сбирки са до голяма степен еднакви, ще бъдат разгледани в следващия раздел, защото техните преводи могат да се считат за многократни.

Въз основа на подкритериите датировка, локализация и брой на преводите на цели текстови корпуси могат да се разграничат следните подгрупи.

1.1. Диахронни

Тук опозицията е между **ранен (IX–X в.)** и **късен (XIV в.) превод**, като според локализацията на втория се оформят две констелации.

1.1.1. Старобългарски (кирилометодиев и/или преславски) ↔ среднобългарски

Дългогодишните занимания на А. М. Бруни показват, че общо 21 от хомилиите на Григорий Богослов (*Orationes XLV* – CPG 3010.1–45) са преведени през Средновековието, но рецепцията на всяка от тях трябва да се проучва самостоятелно. Формираната във Византия литургическа колекция от 16 слова, включваща *Oratio 1, 11, 14, 15, 16, 19, 21, 24, 38,*

[24] С т о й к о в а 2006: 271–278.

39, 40, 41, 42, 43, 44 и *45*[25], има два превода – старобългарски от IX–X в., означаван като *Slav1*, и среднобългарски от XIV в., означаван като *Slav2*[26]. Специфична позиция заема един източнославянски кодекс – Q.п.I.16. от XI в., съхраняван в РНБ в Санкт Петербург[27]. В него шест от осемте слова от литургическата сбирка (*Oratio 1, 39, 40, 41, 43* и *45*) са в превод *Slav1*, а две (*Oratio 16* и *Oratio 38*) имат различен превод. Освен това, той съдържа и още пет слова извън нейния състав (*Oratio 2, 5, 6, 27, 28*). За преводите на *Oratio 16* и *Oratio 38* извън комплектите *Slav1* и *Slav2*, а също и за фрагментите от хомилии на Григорий Богослов ще стане дума по-долу.

За два превода на *Словата* на Авва Доротей, без да определят техния произход, говорят още А. Горски и К. Невоструев при описанието на Синодалния ръкопис 147[28], като го съпоставят с ръкопис от Чудовския манастир 164 (по-късно е установено, че номерът е грешен). След тях А. Яцимирски изнася сведения за сръбски ръкопис № 53 от Берлинската държавна библиотека (съвременна сигнатура Wuk 44 – срв. Matthes 1990: 48), който съдържа идентичен на цитирания по Чудовския препис текстов откъс[29], а И. Христова допълва с още тъждествени пасажи, доказващи принадлежността на Берлинския препис и цитирания от Горски и Невоструев под № 164 Чудовски към една и съща версия, различаваща се от по-разпространената разновидност с представител споменатия Синод. 147[30]. Още един препис на редкия превод, считан известно време за руски[31], добавя К. Димитров, след като сравнява представените от Яцимирски ексцерпти с Чудовския ръкопис № 14 – и така известните днес негови свидетели стават два – Wuk 44 и Чуд. 14[32]. Другият превод е български от XIV в. и е споменат в известната приписка на йеромонах Методий в синайския октоих № 19[33]. Той се радва на голяма популярност с 57 преписа, вкл. най-стария Погодин 1054 и Синод. 147[34]. При съпоставката между представителни преписи – Чуд. 14 за единия и съответно Погод. 1054 и Лвов 217 за другия превод – К. Димитров извежда не само голямо количество лексикални и

---

[25] Б р у н и 2004: 90–91; 137–138.

[26] Б р у н и 2004: 126–130.

[27] Първото и засега единствено пълно издание на ръкописа прави А. Будилович (1875), а значителна част от словата са издадени критично от А. М. Бруни – *Oratio 1* (B r u n i 2024a), *16* (Б р у н и 2020), *38* (Б р у н и 2010: 270–285; Б р у н и 2025), *39*, *40* и *43* (Б р у н и 2010: 132–269).

[28] Г о р с к и й, Н е в о с т р у е в 1859: 224.

[29] Я ц и м и р с к и й 1921: 412–418.

[30] Х р и с т о в а 2001: 47–50.

[31] Х р и с т о в а 2001: 37, 47.

[32] Д и м и т р о в 2007.

[33] Последна публикация на приписката у Й о в ч е в а 2004: 205–206.

[34] Х р и с т о в а 2001: 38–44.

морфологични варианти, но и разлики в техниката на превод. Анализът им показва, че Чуд. 14 споделя особеностите на преславските текстове и преводачески техники, а Погод. 1054 и Лвов 217 – на „търновските реформатори“. Авторът се въздържа от окончателно мнение дали двете версии са редакционни разновидности на протопревод или два независими превода[35], но количеството и характерът на систематизираните различия говори убедително в полза на второто.

1.1.2. Старобългарски от X в. (преславски) ↔ сръбски от XIV в.

Като пример може да се посочи сборникът с хомилии на Йоан Златоуст до жителите на Антиохия, наречен *Андрианти* / *Ad populum Antiochenum homiliae 1–21 (De statuis)* (CPG 4330). По-ранният превод е запазен само в руски преписи от XVI–XVII в., но още А. Горски и К. Невоструев отбелязват старинния му език[36], а Д. Буланин свързва произхода му с преславското книжовно средище[37]. Върху разликите му с втория превод, изготвен от сръбски монах на Атон през XIV в. и съхранен в препис на Владислав Граматик от 1473 г., обръща внимание А. Димитрова. Тя установява, че двата превода възхождат към различни гръцки версии, но по-късният преводач е познавал и по-ранния славянски текст[38].

1.2. Синхронни XIV в.

Разгледаният материал позволява диференцирането на две констелации.

1.2.1. Български ↔ сръбски ↔ с неустановен произход

Сбирката от 31 кратки четива за подвижните празници от Неделя на блудния син до Неделята на всички светци, известна като *Синаксари за Триода и Пентикостара* / *Synaxaria de triodii festis maioribus* (BHG 1617p) или по-кратко *Триодни синаксари*, е съставена от Никифор Калист Ксантопулос към края на XIII в. Късната ѝ поява не възпрепятства неколкократното ѝ превеждане в южнославянска среда в течение на XIV столетие. Познати са един неин пълен превод, извършен в рамките на Атонската реформа на богослужебните книги от българския книжовник Закхей Философ (A), един сръбски, в който първите шест текста са само редакция на първия превод, а останалите 25 – независим превод (D), а също така и един частичен превод (C), който обхваща 15-те текста от Неделя на митаря и фарисея до Великия вторник включително. Докато първите два – българският и сръбският – се разпространяват и като компактни сбирки, и интегрирани в постни и цветни триоди, текстовете по превод C се откриват

[35] Димитров 2007.
[36] Горский, Невоструев 1859: 111–119.
[37] Буланин 2014.
[38] Димитрова 2024.

само на съответните богослужебни места в химнографските книги и затова се приема, че преводът им е извършен при редактирането на Постния и Цветния триод спрямо актуални византийски образци[39].

1.3.2. Български ↔ сръбски

Византийският *Стишен синаксар* възниква вероятно през втората половина на XII в. и представлява Маврикиевата редакция на Петровия синаксар с добавени календарни стихове от Христофор Митиленски. Той бива преведен изцяло два пъти през XIV в. на Балканите и е известен в науката като *Стишен пролог*. Българският превод се разпространява широко не само в българската и сръбската книжнина, но и сред източните славяни[40], а сръбският остава изолиран в десетина преписа, повечето непълни[41]. Макар двата сборника да показват известни различия по отношение на включените в тях четива, може би поради използване на различни византийски оригинали, като цяло те се явяват превод на една и съща богослужебна книга[42]. Най-пълен преглед на запазените преписи и понякога доста сложните контаминации на макро- и микониво между различните версии предлагат публикациите на М. Чистякова[43]. Самостоятелните изследвания върху някои от паралелните текстове, например на житията на св. Георги[44], св. Менигн[45], св. Мина, Ермоген и Евграф[46] и св. Дросида[47], доказват, че те са резултат от независима преводаческа дейност и че има податки за връзката им с различни гръцки текстови разновидности. За превода на някои синаксарни жития в рамките на служебните минеи ще стане дума по долу.

2. Отделни текстове

Многократни преводи на отделни текстове се срещат както в един и същ тип сборници, така и в различни. Ще ги разгледам поотделно, защото причините за появата им често не съвпадат.

---

[39] Т а с е в а 2010.

[40] Неговият текст по най-старите български преписи с допълнения на механичните загуби по руски източници е издаден в дванадесеттомна поредица (П е т к о в, С п а с о в а 2008–2014). Вж. също П е т к о в 2000; Ч и с т я к о в а 2018.

[41] Б о г д а н о в и ћ 1976; Ч и с т я к о в а 2018; Ч и с т я к о в а 2021a; Т а с е в а 2021; T a s e v a 2025.

[42] Т а с е в а 2011.

[43] Ч и с т я к о в а 2013; Ч и с т я к о в а 2016; Ч и с т я к о в а 2022; Ч и с т я к о в а 2025.

[44] С т о й к о в а 2006.

[45] T a s e v a 2018.

[46] Ч и с т я к о в а 2021b.

[47] Т а с е в а 2023.

2.1. С хронологична дистанция

2.1.1. В еднакъв тип сборници

2.1.1.1. Староизводни и новоизводни състави

Това е най-обемната група на два и повече превода, поместени в еднотипни книги – обикновено староизводни и новоизводни календарни сборници. Тяхната поява е свързана пряко с провеждането на Атонската реформа на богослужебните книги. Докато преводите през старобългарската епоха се основават на дометафрастови версии на включените творби, то новите образци, идващи от Византия, следват тази на Симеон Метафраст, която се отличава по художествените особености на текстовете, но донякъде и по състава на книгите. Последните изследвания показват, че са налице данни за славянски превод на Метафрастовите минейни състави като цялост само за месец септември[48], но някои метафрастови текстове навлизат и преди XIV в., защото техни преводи са открити в ръкопис Цетине № 50 от XIII в.[49] В повечето случаи дометафрастовата и метафрастовата версия се различават твърде много и това дава основание във византинистичните наръчници (CPG, BHG) те да се обособяват като отделни текстови разновидности. Както беше споменато в началото, ако дометафрастовите и метафрастовите разновидности са класифицирани като отделни творби, техните славянски версии излизат извън обсега на многократното превеждане. Такъв е случаят например с дометафрастовата (BHG 1727–1728)[50] и метафрастовата (BHG 1730) версия на *Пространното житие на Теодора Александрийска* / *Vita Theodorae Alexandrinae*, които се различават съществено (BHBS: 200–202).

Оказва се обаче, че редица текстове във византийските източници, послужили за основа на свързаните с Атонската реформа преводи, са идентични или много близки до използваните през старобългарската епоха. Именно те оформят най-голямата група от многократни преводи на цели текстове в рамките на едни и същи типове книги, като се очертават няколко констелации между версиите в календарни агиографски и хомилетични състави с различна времепоява.

2.1.1.1.1. Старобългарски ↔ среднобългарски

Тази честа опозиция включва два превода на една творба – старобългарски и среднобългарски, поместени в един и същ тип книги. Като пример може да се даде известното Псевдо-Златоустово *Слово за Благовещение* / *In annuntiationem* (BHG 1128f; CPG 4519). То има архаичен превод, познат с известни промени от Германовия сборник, и

---

[48] И в а н о в а 2025: 57–58.

[49] V u k o v i ć 2021.

[50] За нейните преводи ще стане дума по-нататък.

в негова преславска редакция от Супрасълския сборник, но също и нов среднобългарски превод от XIV в. в ръкопис БАН 85[51].

Също два превода с хронологична дистанция има *Словото за Въведение Богородично* от Герман Константинополски / *Homilia (I) in praesentationem Deiparae* (BHG 1103; CPG 8007; BHBS: 307–308). Старобългарският превод представя леко съкратен текст, който е предаден по-свободно, а среднобългарският – пълен, в който се отразява стремежът не само към семантична, но и към формална адекватност на оригинала[52].

Дометафрастовото *Мъчение на св. Текла* / *Acta Pauli et Theclae* (BHG 1710 с допълнение от BHG 1713e[53]) е познато в старобългарски превод, разпространен в староизводни състави (BHBS: 221)[54], но също и в Бдинския сборник[55]. Вторият превод на *Мъчението*, следващ само BHG 1710, засега е установен в два молдовски преписа – № 700 от манастира Драгомирна (BHBS: 222) и 13.3.25 от БРАН в Санкт Петербург[56].

2.1.1.1.2. Два старобългарски ↔ един от XIV в. (най-често български)

Тази по-усложнена констелация също има връзка с опозицията старо- и новоизводни книги, но тук са налице два старобългарски текста – ранен с белези на кирилометодиевската преводаческа практика, по-късен старобългарски с атрибуция към преславската продукция – и един от XIV в., обикновено български. Ще дам няколко примера.

В резултат от проучванията на две генерации учени[57] днес се знае, че са извършени три превода на анонимното дометафрастово *Мъчение на св. 40 мъченици от Севастия* / *Passio martyrum XL Sebastenorum [anon.]* (BHG 1201; BHBS: 482–483): ранен с езикови белези от Кирило-Методиевата епоха в Германовия сборник и други староизводни състави, преславски, вероятно с познаване на предишния, който е засвидетелстван частично в Супрасълския сборник и в пълнота във Великите чети-минеи, и търновски с множество преписи в новоизводни календарни сборници[58].

---

[51] М и р ч е в а 2015; М и р ч е в а 2018: 154–200 и посочената там литература.

[52] Х р и с т о в а - Ш о м о в а 2024.

[53] За уточнението, че допълнението не е по BHG 1715, както пише в BHBS: 220, а по BHG 1713e, вж. I v a n o v 2023: 46–49.

[54] I v a n o v 2023.

[55] I v a n o v 2023: 46–49.

[56] I v a n o v 2023: 41, 78–83; I v a n o v 2025: 261.

[57] И в а н о в а - М и р ч е в а 1969; И в а н о в а - М и р ч е в а 1971; K e i p e r t 1980; K e i p e r t 1999; C a p a l d o 1978; Z i f f e r 1998; Б л а г о в а 1999; М и р ч е в а 1992; М и р ч е в а 2018: 60–116.

[58] М и р ч е в а 2018: 110–116.

При това ранният старобългарски и търновският се опират на сходна гръцка разновидност на текста, а преславският – на различна[59].

Тепърва предстои да се изяснява колко от посочените от Кл. Иванова и К. Ханик седем версии на Псевдо-Златоустовото *Слово за Благовещение* / *In annuntiationem sanctissimae deiparae* (BHG 1085c; CPG 4628) са наистина самостоятелни преводи[60]. Засега обаче може да се доверим на наблюденията на Е. Мирчева[61], която доказва съществуването на три превода – два старобългарски и един среднобългарски. Гръцките оригинали на по-архаичния старобългарски превод, който се тиражира по-късно и в неменоложки сборници, и на среднобългарския са близки, а този на преславския, който има ограничено разпространение в Супрасълския сборник и неговите копия, се различава съществено[62].

Подобна е рецепцията на *Словото за Преображение Господне* / *In transfigurationem Domini* от Прокъл Константинополски (BHG 1980; CPG 5807), който също има един по-ранен старобългарски превод (B), вероятно дело на преки Кирило-Методиеви ученици непосредствено след пристигането им в България, един преславски (A) и един среднобългарски, свързан с въвеждането на новоизводните състави (C)[63].

За *Oratio 16* (CPG 3010.16) на Григорий Богослов М. Спасова смята, че и двата му стари превода произхождат от Преслав[64], но наскоро А. М. Бруни доказа, че текстът в Q.п.I.16. (т.е. в сбирката от 13 слова) е по-архаичен, кирилометодиевски, а този в старобългарския комплект от 16 слова (*Slav1*) – вероятно преславски[65]. Следователно *Oratio 16* има три превода – кирилометодиевски, преславски и среднобългарски[66].

Малко по-различна се оказва констелацията на преводите на *Oratio 38* (CPG 3010.38). В преписите от неколкократно споменавания руски кодекс Q.п.I.16 и в кодекс 674 от НБКМ А. М. Бруни забелязва особености, които доближават превода до езика на Константин Преславски[67]. Освен това, същото слово е преведено и в рамките на цялостния превод на литургическата колекция *Slav1*, направен „shortly thereafter by another anonymous Old Bulgarian translator“ и съхранен в множество нейни източнославянски преписи с коментарите на Никита Ираклийски[68]. Така се

---

[59] М и р ч е в а 2018: 82.

[60] H a n n i c k 1981: 200–201; BHBS: 505–507.

[61] М и р ч е в а 2018: 117–153.

[62] М и р ч е в а 2018: 151–153.

[63] T a s e v a 2020.

[64] С п а с о в а 1995: 63–64.

[65] Б р у н и 2020: 39.

[66] За цялостните старобългарски и среднобългарски преводи на сбирката вж. по-горе т. 1.1.1.

[67] B r u n i 2024b.

[68] B r u n i 2024b: 180, бел. 2.

оказва, че *Oratio 38* е преведено общо три пъти – двукратно в преславска среда и веднъж през среднобългарския период.

2.1.1.1.3. Старобългарски (X в.) ↔ среднобългарски (XIV в.) ↔ сръбски (XIV в.)

Със замяната на Студийския с Йерусалимския устав е свързана тройната опозиция между един староизводен превод и два новоизводни. Илюстрира я *Житието на Антоний Велики / Vita S. Antonii ab. in Thebaide* (BHG 140; CPG 2101), поместван обикновено на 17 януари. Освен най-стария му превод, изготвен от презвитер Йоан през X в. в преславска среда, чиято синтактична структура в съпоставителен план с други ранни преводи е детайлно проучена[69], познаваме един доста популярен търновски превод от XIV в. и един сръбски с единствен препис в кодекс МСПЦ 43 от средата на XIV в. под дата 16 януари. За възникването на последния се предполага, че предхожда появата на търновския текст[70].

2.1.1.2. Само в староизводни сборници

Към тази група се причисляват текстове, за които не е известен новоизводен превод, а класифицирането им в подгрупата на диахронните се дължи на факта, че между възникването на двете старобългарски версии има известна времева дистанция.

2.1.1.2.1. Кирилометодиевски ↔ преславски

За пример може да се даде *Житието на Йоан Мълчаливи* / *Vita S. Iohannis Hesychastae* от Кирил Скитополски (BHG 897; CPG 7537). След детайлно текстологическо и езиково проучване на славянските му преписи в Супрасълския сборник и във Великите чети-минеи Кр. Фос установява, че те представят два независими превода, като този във ВМЧ изглежда по-архаичен, защото се доближава до Кирило-Методиевите преводачески принципи, а този в старобългарския кодекс съдържа белези на преславската продукция[71].

Дометафрастовата версия на *Пространното житие на Теодора Александрийска* / *Vita Theodorae Alexandrinae* (BHG 1727) има един широко разпространен старобългарски превод с езикови белези от най-ранната епоха, т.е. възникнал не по-късно от началото на X в.[72], който

---

[69] Димитрова 2012.

[70] Витић-Неделъковић 1999; Helland 2004; Димитрова 2013б. П. Петков споменава за съществуването на още един, макар и частичен превод („втори“ по неговата класификация), представен в първата част на житието в ръкопис № 763 от Троице-Сергиевата лавра, чиято втора част обаче следва търновския превод (Петков 2015: 286).

[71] Voß 2000.

[72] Петрова-Танева 2013; Димитрова 2013а.

при това е познат в две основни разновидности – кратка А и дълга В[73]. М. Петрова-Танева обаче откри и един друг превод на дометафрастовия текст с единствен препис във Вилнюски чети-миней F19–79. Изследването ѝ не само доказа неговия преславски произход, но и че именно от него е направена извадката, включена в Изборника от 1076 г.[74]

2.1.1.2.2. Два (ранен и късен) преславски

Анонимното *Житие на Кодрат* / *Passio SS. Codrati et sociorum (Saturnius et Rufinus) mm. Nicomediae* (BHG 359)[75] има два старобългарски превода. Единият е съхранен в Супрасълския сборник, а другият – частично в руски фрагмент от XI в. Погодин 64 от РНБ и цялостно във Великите чети-минеи[76]. Извършените през последните десетилетия текстологични съпоставки доказват, че наистина става дума за два независими превода, опиращи се на еднаква компилация от гръцки текстове[77]. Езикът и на двата текста носи белезите на преславската продукция. Няма обаче единно становище относно тяхната времепоява: част от учените клонят към мнението, че преводът в Супрасълския сборник е по-нов[78], а други смятат точно обратното[79]. Независимо коя от тезите ще се докаже в бъдеще, остава валиден фактът за двукратен превод на *Житието на Кодрат* в преславска среда с известна хронологическа дистанция.

2.1.2. В различен тип сборници

Според прегледаните от мене публикации към тази група засега могат да се отнесат немного текстове. Пример за два превода на едно и също съчинение в различни сбирки с времево отстояние предлага анонимното *Житие на Григорий Велики* / *Vita S. Gregorii Magni* (BHG 721). То има един старобългарски (вероятно преславски) превод, съхранен в Супрасълския сборник под дата 11 март, а също и един среднобългарски от XIV в., който е поставен преди превода на *Диалозите* на папа Григорий I и

---

[73] Димитрова 2013а.

[74] Петрова-Танева 2013: 14–23. Независимостта на фрагмента от добре познатия старобългарски превод е посочвана и от други учени, но без да се уточнява неговият първоизточник, срв. Мушинская, Мишина, Голышенко 2009: 71; Димитрова 2013а: 37.

[75] Passio SS. Codrati et sociorum mm. Nicomediae [anon.] <https://clavis.brepols.net/clacla/OA/Details.aspx?id=0B37501019FE4EFEAAF4E6F69614BA9D> (достъп 19.05.2026 г.).

[76] Тот 1975; Бояджиев 1995; Ралева 2003; Мирчева 2018: 225–255.

[77] Мирчева 2018: 234–236.

[78] Тот 1975: 239; Ралева 2003: 336.

[79] Бояджиев 1995: 75; Мирчева 2018: 228.

е засвидетелстван в един пълен препис Q.I.275 от РНБ и още два непълни[80].

Интересен случай предлага хомилия № 20 за края на поста *Ad finem ieiunii* от вече споменатия сборник *Андрианти* / *Ad populum Antiochenum homiliae (De statuis)* (CPG 4330)[81]. Възможно е тя изобщо да е липсвала в пълния преславски превод, защото не е засвидетелствана в съхранените му преписи – все късни руски, а освен това, отсъствието ѝ има паралели в част от гръцката традиция. А. Димитрова установява три нейни независими версии – една вероятно от X в. и две от XIV в.[82] Макар да е запазена само в източнославянски триодни панигирици от XV–XVII в., езиковите белези на най-ранния превод категорично отнасят рецепцията на хомилията към старобългарската епоха и по-конкретно, към преславската книжовна продукция. Версията се отличава с пропускане на някои пасажи и сбито предаване на други. Двата превода от XIV в. – български и сръбски – са пълни, но се разпространяват в различно обкръжение. Българският е част от състава на атонско-търновските постни хомилиари по Йерусалимския устав, а сръбският – от цялостния превод на сбирката *Андрианти*, съхранен в преписа на Владислав Граматик от 1473 г.[83]

Към същата група могат да се причислят и преводите на някои синаксарни жития в рамките на служебни минеи по Йерусалимския устав. Още през XIII в. в сръбски и български служебни минеи след шестата песен на канона започват да се поместват кратки жития, пренесени от различни редакции на Простия пролог[84]. През втората половина на XIV в., когато двата славянски превода на византийския Стишен синаксар вече съществуват, интегрирането на агиографския материал се осъществява по два начина – или отново се заимстват готови текстове, но този път от по-популярната българска разновидност на Стишния пролог, или се извършват нови преводи[85]. Именно последният случай е представителен за независимата първична рецепция на едни и същи агиографски творби в различни типове книги. Като конкретен пример може да се даде анализираното от А. Стойкова *Проложно житие на св. Георги*[86]. Така на практика за някои кратки агиографски текстове от Византийския синаксар у южните славяни се разпространяват до четири превода в три типа книги – в Простия пролог, в българския и сръбския Стишен пролог и в новоизводните служебни минеи.

---

[80] Петков 1993.

[81] За нейните преводни разновидности вж. по-горе точка 1.1.2.

[82] Dimitrova 2026.

[83] Подробно за трите превода на хомилията вж. статията на А. Димитрова в настоящия том (Dimitrova 2026).

[84] Турилов 2012: 10–19; Христова-Шомова 2015а; Христова-Шомова 2015б: 28–29.

[85] Симић 1974: 74.

[86] Стойкова 2006: 280–284.

2.2. Синхронни

2.2.1. Два новоизводни

Пример за два превода от XIV в., разпространявани в един и същ тип сбирка – новоизводни календарни състави, е *Житието на императрица Теофана* / *Vita Theophano imperatricis* (BHG 1794), поместване под дата 16 или 18 декември. Частично съхраненият текст на 16 декември в сръбски чети-миней от НБС Рс. 725 се отличава от съвпадащите помежду си пълни преписи – четири на същата дата и един под 18 декември (BHBS: 361–362, 365). М. Петрова установява, че житието в Рс. 725 представя независим превод, който възхожда към близък, но не идентичен гръцки оригинал[87].

Подобен е случаят със *Слово за Рождество Богородично* / *Homilia in nativitatem Beatae uirginis Mariae* от Йоан Дамаскин (BHG 1087; CPG 8060) (BHBS: 195–196), намиращо се в менологии от XIV в. За неговата славянска версия A въз основа на ръкописите, в които се среща, и на преводаческата техника може да се предположи, че е възникнала при обновяването на панигиричните състави в рамките на Атонската реформа на богослужебните книги[88]. Другата разновидност – B, присъства както в новоизводни менологии, така също и в допълнения с неясна хронология към староизводни сборници. Тази версия се отличава с по-свободен подход към оригинала, но като цяло преводаческата техника също насочва към XIV столетие[89].

2.2.2. В един и същ сборник

Специфичното при тази група е, че става дума за възникване на независими преводи на отделни съчинения в самия процес на създаване на дадена колекция, т.е. в рамките на едно и също рецепционно начинание.

Такъв е случаят с хомилията *In Natale S. Iohannis prophetae* (BHG 848; CPG 5646), която освен на 24 юни, се помества и на 23 септември. Преводът на текста на първата дата е известен в славянската традиция като *Слово за Рождество на Йоан Кръстител*, а на втората – като *Слово за Зачатие на Йоан Кръстител*[90]. В незавършената си още дисертация Хр. Давидкова установява, че в южнославянските календарни сборници присъстват общо пет различни превода на творбата – два староизводни, вероятно преславски, два новоизводни и един в сръбски кодекс МСПЦ 139, който според Кл. Иванова показва архетипна връзка с руската традиция (BHBS: 87–88). Макар и тук една от разграничителните линии да върви между староизводни и новоизводни версии, аргументът за класифицирането на преводите в

---

[87] П е т р о в а - Т а н е в а 2016: 109–110; П е т р о в а - Т а н е в а 2020: 493–498.

[88] D a n o v a 2020: 109–113, 139–140.

[89] D a n o v a 2020: 141–143, 177–178.

[90] H a n n i c k 1981: 103–104; BHBS: 220–230, 549–550.

тази подгрупа е, че двойките синхронни опозиции се разпределят според календарната памет, т.е. във всяка от версиите на календарните сборници – староизводната и новоизводната – преводите на словата за Рождество и за Зачатие са различни. Предпоставка за появата на два независими превода в рамките на един преводачески проект в случая е богослужебната употреба на творбата за два църковни празника, поради което нейният текст присъства под различни дати с голямо отстояние помежду им[91].

Два различни превода на една и съща хомилия в една и съща сбирка, разположени при това в съседство, предлага *Златоструят*. Фактът е забелязан още от В. Малинин[92], а наскоро А. Димитрова му посвети образцово изследване, в което изяснява сложните взаимоотношения между разновидностите на гръцкия текст и славянските версии[93]. Тя доказа, че произведението, което във византийската традиция се разпространява под две заглавия с различно авторство – *In vanam vitam et de paenitentia*, приписано на Ефрем Сирин (CPG 4031), и Псевдо-Златоустовото *De salute animae* (CPG 4622) – има два независими превода от първата четвърт на X в. Първият (V1) е представен от L76 в дългата версия на сбирката и S64 в кратката, а вторият (V2) – съответно от L77 и S70, а също и от H9 в Хилендарската редакция[94]. Обяснението за двукратното превеждане на една и съща хомилия вероятно трябва да се търси в мащаба на поръчката, който предполага различни изпълнители, а разпространението на творбите под различно авторство също би могло да се окаже предпоставка. Освен това, не е изключено текстовете да са попаднали в съседство при окомплектуване след превеждането.

---

[91] Засега не може да се каже дали е подобна ситуацията при *Похвала за Йоан Богослов* с гръцки оригинал *Encomium S. Iohannis euangelistae* (BHG 932b; CPG 4750). Неговият първи (частичен) превод всъщност е първа част от *Похвалата*, неоснователно представяна за оригинална творба на Йоан Екзарх (вж. И в а н о в а - М и р ч е в а 1971: 115–172 и отхвърлянето на нейната теза от K e i p e r t 1974; T h o m s o n 1984/1995). Текстът се помества под дата 26 септември в Германовия сборник, Цетине 64 и Хилендар 439, а под дата 8 май в ръкописи HAZU IIIc22, Хлудов 195, Плевля 104 (BHBS: 227–228, 530). Вторият превод на *Словото* се намира на същите дати в различни новоизводни ръкописи – на 26 септември в Драгомирна 700 и РАН 678, а на 8 май в ръкопис 4/18 от НМРМ и още десетина други преписа (BHBS: 228–229, 529; H a n n i c k 1981: 212–213). Все още обаче не са извършени текстологически изследвания дали и на двете дати в новоизводните състави се възпроизвежда идентичен превод, или са налице два различни, а също дали преводът/ите от XIV в. имат отношение към частичния от X в.

[92] М а л и н и н 1878: 198–203.

[93] Д и м и т р о в а 2023.

[94] Д и м и т р о в а 2023: 64–66.

3. Цял текст и фрагмент от него

Този тип повторни преводи на едни и същи части от даден текст изобилстват в сборниците, съставени от ексцерпти от съчинения на известни и анонимни византийски автори. Представа за честотата на явлението може да се добие от проучванията върху изворите на Симеоновия сборник / Изборника от 1073 г.[95] и на Изборника от 1076 г.[96] Някои примери се намират и в авторските компилации на славянски книжовници, особено на Йоан Екзарх[97]. В рамките на този раздел можем да разграничим две категории в зависимост от това дали във византийската среда откъсът битува и извън творбата, или не, а към тях се добавя и трета, когато фрагментът участва в компилации, възникнали на славянска почва.

3.1. Фрагментът присъства и в друга византийска творба

Многобройни са случаите, когато частичният нов превод се дължи на наличието на откъса и в друг гръцки източник. Няма възможност да изброя всички, затова ще маркирам само някои от тях.

3.1.1. Пълният текст и фрагментът се намират в различни византийски сбирки

Това е една от честите прояви на многократно превеждане, обусловена от обстоятелството, че гръцкият източник съдържа фрагмент от по-голяма творба, която има и самостоятелна славянска рецепция. Особено много примери предлага Симеоновият сборник / Изборникът от 1073 г. А. Димитрова наброява 16 откъса, които представят независим превод на слова от *Златоструя*, като повечето от тях принадлежат към дългата версия на сбирката, а по едно слово към кратката и към Хилендарската[98]. В нейното изследване един от тези пасажи (от *In Genesim sermo 7* на Йоан Златоуст, CPG 4410) е разгледан по-подробно[99].

В Изборника от 1073 г. се откриват и няколко откъса от хомилии на Григорий Богослов. Както показват изследванията на М. Спасова и А. М. Бруни, повечето от тях са налични в гръцките оригинали на сбирката и са преведени независимо от старобългарските им пълни преводи в рамките на литургическата колекция от 16 слова. Такива са: два фрагмента от *Слово за градобитието* / *Oratio 16* (CPG 3010.16), които се различават също и от

---

[95] Янева 2015 и специално дигитално Приложение № 3.

[96] Мушинская 2012; Мушинская 2015: 75–98; 181–210.

[97] Olteanu 1967; Иванова-Мирчева 1971: 57–58; Keipert 1974; Freidank 1975; Capaldo 1980; Thomson 1984/1995; Верещагин 1995.

[98] Димитрова 2019.

[99] Димитрова 2019: 26–30.

втория старобългарски превод, споменат по-горе[100]; два откъса от *Слово за Томина неделя* / *Oratio 44* (CPG 3010.44)[101]; един фрагмент от *Слово за Юлиян Отстъпник* / *Oratio 19* (CPG 3010.19)[102], а също и част от *Слово за Атанасий Александрийски* / *Oratio 21* (CPG 3010.21)[103]. Няма изказано мнение дали двата пасажа от *Слово за нищелюбието* / *Oratio 14* (CPG 3010.14) също представляват различни преводи[104].

В два старобългарски превода – пълен и частичен – е засвидетелствано и Псевдо-Златоустовото *Слово за Усекновение на Йоан Кръстител* / *In decolationem s. Iohannis* (BHG 859; CPG 4570). Цялостният текст присъства в староизводни календарни състави (BHBS: 620–621), а частичният с разместена последователност на двата откъса е поместен като *Слово за злонравните жени* в Изборника от 1073 г., Михановичевия хомилиар[105], Берлинския сборник[106] и други кодекси. Освен това, творбата има и пълна среднобългарска версия.

Фрагменти от няколко хомилии в сбирката *Андрианти* (CPG 4330) са преведени независимо от пълния свод в *Хрониката* на Георги Амартол и *Пандектите* на Никон Черногорец[107]. Част от първото слово в същия Златоустов корпус се явява и в различен преславски превод, съхранен само в руска преработка като *Слово о зазирании* в антологичен сборник от XV в., съдържащ предимно оригинални руски творби от домонголския период[108].

3.1.2. Пълният текст и фрагментът се намират в една и съща византийска сбирка

Докато разпространението на пълен и частичен превод в различни византийски източници е обичайно явление, то поместването им в една и съща сбирка е изключително рядко. Такъв пример дава сборникът от *13 слова на Григорий Богослов* с уникален представител споменатия ръкопис Q.п.I.16, където откъс от *Слово за Рождество Христово* / *Oratio 38* (CPG 3010.38) се намира и в *Слово за Пасха* / *Oratio 45* (CPG 3010.45). Повторението е заложено още в гръцкия оригинал на словата, а извършената от Т. Славова съпоставка на старобългарските текстове показва, че става дума за два независими превода, като този в откъса се различава и от другия

---

[100] С п а с о в а 1995: 61–63; Б р у н и 2020: 39.

[101] С п а с о в а 1995: 65–66.

[102] С п а с о в а 1995: 74.

[103] С п а с о в а 1995: 72.

[104] С п а с о в а 1995: 67–72.

[105] T h o m s o n 1982: 18.

[106] М и л т е н о в а 1994: 131; М и л т е н о в 2013а: 50–51; Д а в и д к о в а 2019: 249.

[107] Д и м и т р о в а 2025: 24.

[108] Б а р а н к о в а 2012.

цялостен старобългарски превод на *Oratio 38*, съхранен в по-късни руски преписи[109].

3.2. Фрагментът запълва установена липса в пълния текст на творбата

На такъв интересен случай се натъква А. Стойкова, когато изследва *Мъчението на Теодор Стратилат от Авгар* (BHG 1750) в южнославянската ръкописна традиция[110]. Тя установява, че съчинението има два превода – старобългарски и среднобългарски, които споделят съдбата на текстовете в староизводните и новоизводните състави. Старобългарският, извършен в най-ранна епоха и редактиран в Преслав, първоначално е битувал в триодни панигирици като четиво за Първата събота на поста[111], а среднобългарският, свързван с пред-Евтимиева търновска среда, присъства в минейни панигирици и чети-минеи под дата 8 юни[112]. Гръцките източници на двата превода са принадлежали към различни разклонения на византийската традиция, като старобългарският възхожда към това, в което епизодът за змееборството на светеца липсва[113]. Същият превод още през старобългарската епоха се пренася в други типове книги, като при тяхното окомплектоване липсата бива забелязана и коригирана чрез превеждане на фрагмента. Така възникват три негови независими старобългарски версии. Първата, която е и най-обемна, се разпространява заедно с ранния превод в сборници с извънбогослужебно предназначение – Германовия сборник и апокрифен сборник от манастира Савина № 29, а също под дата 7-ми (вместо 8-ми) февруари в минейни агиографско-хомилетични състави – минейните панигирици № 282 от Библиотеката на Сръбската патриаршия и № 444 от Хилендарския манастир[114]. Вторият превод на епизода възниква при включването на *Мъчението* в химнографски комплекти и е съхранен в два триода от XIV в. с добавени слова и поучения – № 644 и № 645 от Народната библиотека на Сърбия[115]. Третият превод бива интегриран при съставянето на февруарския том на чети-минеите, в чийто край се поместват и постни четива. Представен е само в руски преписи – например № 92.1. от Сбирката на Московската духовна академия (ф. 173) и № 153 от Йосифо-Волоколамския манастир[116]. Според А. Стойкова езиковите белези и на трите превода водят към старобългарската епоха и по-конкретно към

---

[109] С л а в о в а 2006.
[110] С т о й к о в а 2019: 62–104.
[111] С т о й к о в а 2019: 62–92, 102.
[112] С т о й к о в а 2019: 97–103.
[113] С т о й к о в а 2019: 69–70.
[114] С т о й к о в а 2019: 88–90, 92–93.
[115] С т о й к о в а 2019: 90–91, 93.
[116] С т о й к о в а 2019: 91–93.

преславската книжовна продукция[117]. Четвъртият превод на змееборския епизод е извършен в рамките на цялостния среднобългарски превод на *Мъчението*.

Частичен нов превод поради вторична липса установява А. Димитрова при рецепцията на Псевдо-Златоустовата хомилия *За покаянието, въздържанието и девството* / *De paenitentia et continentia et uirginitate* (CPG 7555). Пълният превод е извършен през X в. в рамките на *Златоструя* по гръцки текст от разклонението β. В ранен етап от трансмисията на словото поради механична загуба на част от превода липсващият текст е повторно преведен по гръцки източник от разклонението α, а запазената част е коригирана по него. По случайност пълната ранна версия е съхранена в един хилендарски ръкопис, което дава възможност да се разкрие повторната рецепция на откъса[118].

3.3. Фрагментът е извлечен в славянска среда

Независимите версии на части от текст с цялостен превод, които нямат образец в гръцките източници, обикновено се появяват при авторски компилации на славянска почва. Така например приписваното на Йоан Екзарх *Слово за Преображение* (BHBS: 599) всъщност е съставено от авторски увод и избрани пасажи от хомилии за същия празник – по-голямата част от *Sermo in transfigurationem domini et dei saluatoris nostri Iesu Christi* (BHG 1982; CPG 3939) на Ефрем Сирин[119], а два по-малки пасажа от *Homilia VIII. In transfigurationem domini* (BHG 1980; CPG 5807) на Прокъл Константинополски[120]. И двата византийски текста имат пълни старобългарски преводи: Ефремовото слово един, запазен в Михановичевия хомилиар (BHBS: 603), а Прокловото два – по-архаичен в ръкописи HAZU IIIc22, в Ягичевия златоуст Q.п.I.56 от РНБ, в № 219 от ПБС и № 10272 от фонд 178 на РГБ, а също и преславски в Михановичевия хомилиар (BHBS: 600)[121]. Тези преводи обаче не съвпадат с фрагментите в компилацията на именития старобългарски книжовник[122].

Homilia in sextum psalmum на Анастасий Синаит (CPG 7751) има пълен превод от X в., който се намира в староизводни хомилиари като Михановичевия и Гомиревия с начало подобьно постьнъı нaчaтокъ

---

[117] С т о й к о в а 2019: 89–92.

[118] D i m i t r o v a 2020.

[119] O l t e a n u 1967: 309–320; И в а н о в а - М и р ч е в а 1971: 57–58.

[120] п о п Т о д о р о в 1950–1951: 116; И в а н о в а - М и р ч е в а 1971: 57–58; Т а с е в а 2026.

[121] По-подробно вж. T a s e v a 2020.

[122] За Прокловата хомилия вж. Т а с е в а 2026, а за Ефремовата – заключението е направено по предварителни лични наблюдения.

цѣломѫдрьнаго[123]. Х. Кайперт установява, че втората част от приписваната на Йоан Екзарх *Похвала за Йоан Богослов* всъщност е изборен превод на тази хомилия[124], а Ф. Томсън стига до заключение, че преводачите са използвали самостоятелно гръцкия източник[125].

Псевдо-Златоустовото *Слово за лъжепророците* / *Sermo de pseudoprophetis* (CPG 4583) присъства и в дългата (L24), и в кратката версия (S12) на *Златоструя*[126], а връзката на този текст с *Беседата против богомилите* от презвитер Козма е отбелязвана многократно[127]. След съпоставка на посочените от Ваян 15 общи места между хомилията и беседата А. Димитрова отсява пет, които могат да се приемат за истински текстологически паралели, и доказва за тях, че откъсите у Козма са плод на независима работа с гръцкия източник, въпреки наличието и достъпността на пълния превод[128].

4. Фрагменти

Последната група многократни преводи обединява текстове, които през цялото Средновековие не са превеждани в цялост, но едни и същи фрагменти от тях се намират в различни типове сбирки. Доколкото ми е известно, в тези случаи винаги става дума за откъси, вградени още на гръцка почва в съответните съчинения или корпуси.

За хомилията на Василий Велики *De spiritu sancto* (CPG 2839) няма данни за пълен славянски превод, но фрагменти от глави 27 и 28 присъстват в източниците на Симеоновия сборник, от една страна, и на Синтагмата от 14 титула / Ефремовската кръмчая, от друга. Съпоставката им от М. Спасова доказва, че в двата сборника са представени два различни превода, но вероятно единият преводач е познавал текста на другия[129].

Oratio 4 на Григорий Богослов *Contra Julianum* (CPG 3010.4) също няма цялостен славянски превод, но Г. Баранкова открива фрагмент от него, който стои в гръцките източници на Симеоновия сборник / Изборника от 1073 г. и на *Хрониката* на Георги Амартол. Проучването им показва недвусмислено, че те са резултат от независимо превеждане[130].

---

[123] T h o m s o n 1982: 22 и 41.

[124] K e i p e r t 1974.

[125] T h o m s o n 1984/1995: 134–142/51–54.

[126] М и л т е н о в 2013а: 93.

[127] P u e c h, V a i l l a n t 1945: 47–50; Б е г у н о в 1973: 227–229; T h o m s o n 1976: 262–269.

[128] Д и м и т р о в а 2014: 31.

[129] С п а с о в а 2022, по-специално с. 278.

[130] Б а р а н к о в а 1987; Б а р а н к о в а 1990; С п а с о в а 1995: 74–75.

Хомилия XIV от сбирката *In Acta Apostolorum* (CPG 4426) на Йоан Златоуст също няма пълен славянски превод, но извадки от нея са включени в слова от дългата (L) и кратката (S) версия на старобългарския хомилетичен свод Златоструй[131]. По принцип текстовете в двете разновидности възхождат към един и същ превод, но извадките от споменатата хомилия правят изключение. Фрагменти от нея присъстват в слово 14 (S14) от кратката версия на Златоструя и в слово 88 (L88) от дългата. Ексцерптите не съвпадат напълно по обхват[132], но за откъса, който се намира и в двете слова, още Малинин установява, че представят два различни превода[133].

ОБОБЩЕНИЕ И ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Направеният преглед дава най-обща представа за обхвата на многократната рецепция на византийски текстове от балканските славяни през Средновековието и за основните типове отношения между преводите. Обособяват се различни групи и подгрупи, а констелациите в тях обикновено зависят от причините за появата на съответните преводи. Могат да се изведат следните обобщения.

1. Опозициите при **цели сбирки**, които не са подложени на съществена редакционна промяна, са: а) диахронни – старобългарски превод (IX–XI в.) срещу превод или преводи от XIV в., или б) синхронни преводи от XIV в. с различна локализация. Възникването на диахронните се мотивира от неудовлетвореност от старите версии като език и преводаческа техника или поради замяната им с по-актуални състави, а при синхронните – с плурализма на преводаческите центрове през XIV в.

2. Повторната рецепция на **цели творби** се наблюдава най-често когато се превежда модифицирана версия на определена сбирка, но в нея даденото съчинение не е съществено редактирано. Обичайно този тип многократни преводи засяга жития и хомилии в староизводни и новоизводни сборници. Макар и рядко, все пак се случва един и същ текст да бъде преведен два пъти в рамките дори на една и съща колекция, т.е. при осъществяване на един преводачески проект. Подобно дублиране може да се обясни с дистанцията в разположението на повторения текст в сбирката и/или с участието на различни изпълнители на мащабната поръчка.

3. Констелацията превод на **цялостен текст и фрагмент от него** най-често е мотивирана от присъствието на последния във византийските

---

[131] За него вж. забележителното изследване на Я. Милтенов (Милтенов 2013) и богатата литература там.

[132] Милтенов 2013а: 94.

[133] Малинин 1878: 196–198; Thomson 1982: 32; Милтенов 2013: 94, бел. 22.

източници, понякога първична или вторична липса мотивира частичен превод на отделни откъси, а не са малко случаите, когато избрани фрагменти се превеждат самостоятелно, за да бъдат включени в създавани на славянска почва компилативни сводове или „авторски“ слова.

4. При независим превод само на **фрагменти от съчинения**, които не са познати в цялост на славяните, обичайната причина се корени в съответните гръцки оригинали, които съдържат идентични текстови пасажи.

С натрупването на още данни за многократните преводи очертаните най-общи зависимости ще претърпят несъмнено допълнения, уточнения, а вероятно и корекции. Обаче едва ли ще се промени цялостният извод, че явлението е важна особеност на рецепцията на византийските текстове в славянския Юг и че неговите общи тенденции и частни прояви заслужават по-нататъшно проучване.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

А н г у ш е в а 2008: Ангушева, А. Риторически жанрове. – В: История на българската средновековна литература. Съст. А. Милтенова. София, 2008, 142–159.

А ф а н а с ь е в а 2006: Афанасьева, Т. Южнославянские переводы литургии Иоанна Златоуста в служебниках XI–XV вв. из российских библиотек. – В: Тасева, Л., Р. Марти, М. Йовчева, Т. Пентковская (ред.). Многократните преводи в Южнославянското средновековие. София, 2006, 253–266.

Б а р а н к о в а 1987: Баранкова, Г. Отрывок из Слова Григория Богослова против Юлиана в Изборнике Святослава 1073 г. и Хронике Георгия Амартола. – В: История русского языка и лингвистическое источниковедение. Москва, 1987, 20–28.

Б а р а н к о в а 1990: Баранкова, Г. Отрывки из сочинений Григория Богослова в Изборнике Святослава 1073 года. – Palaeobulgarica, 14, 1990, 3, 49–56.

Б а р а н к о в а 2012: Баранкова, Г. Отрывок из неизвестного перевода Андриант Иоанна Златоуста в Софийском сборнике XV в. – В: Милтенова, А. (ред.). Преоткриване: Супрасълски сборник, старобългарски паметник от X век. София, 2012, 101–125.

Б е г у н о в 1973: Бегунов, Ю. Козма пресвитер в славянских литературах. София, 1973.

Б л а г о в а 1999: Благова, Э. Значение переводных текстов для исследования лексики Тырновской литературной школы. – В: Данчев, Г. и др. (ред.). Българската литература и изкуство от Търновския период в историята на православния свят. Велико Търново, 1999 (Търновска книжовна школа, 6), 193–198.

Б о г д а н о в и ћ 1976: Богдановић, Д. Две редакције стиховног пролога у рукописној збирци манастира Дечана. – Упоредна истраживања, 1, 1976, 37–72.

Б о ј о в и ћ 2004: Бојовић, Д. Српски паренесиси Св. Јефрема Сирина из XIV века и однос према глагољској традицији. – В: Тасева, Л., М. Йовчева, К. Фос,

Т. Пентковская (ред.). Преводите през XIV столетие на Балканите. София, 2004, 387–396.
Б о я д ж и е в 1995: Бояджиев, А. Житието на св. Кондрат – първоначалната история на неговия славянски текст и развитието на старобългарската правописна система с голям ер. – Кирило-Методиевски студии, 10, 1995, 46–81.
Б р у н и 2004: Бруни, А. М. Древнеславянские кодексы Слов Григория Назианзина и их византийские прототипы. Москва–Санкт-Петербург, 2004 (Россия и Христианский Восток. Библиотека, 6).
Б р у н и 2010: Бруни, А. М. Византийская традиция и старославянский перевод Слов Григория Назианзина. 1. Москва, 2010 (Россия и Христианский Восток. Библиотека, 9).
Б р у н и 2020: Бруни, А. М. Древнейшая славянская традиция Слова XVI Григория Богослова: старославянские версии и проблемы их изучения. – Palaeobulgarica, 44, 2020, 1, 28–52.
Б р у н и 2025: Бруни, А. М. Най-ранният старобългарски превод на Слово 38 на Григорий Назианзин: текстова трансмисия, език и ново критическо издание. – Palaeobulgarica, 49, 2025, 2, 3–30.
Б у д и л о в и ч 1875: Будилович, А. XIII слов Григория Богослова в древнеславянском переводе по рукописи Императорской публичной библиотеки XI века. Санкт-Петербург, 1875.
Б у л а н и н 2014: Буланин, Д. „Андрианты“ в старшем славянском переводе. – В: Каталог памятников древнерусской письменности XI–XIV вв. (Рукописные книги). Санкт-Петербург, 2014 (Studiorum Slavicorum Orbis, 7), 489–510.
В е р е щ а г и н 1995: Верещагин, Е. К дальнейшему изучению переводческого искусства Иоанна Екзарха Болгарского. – Преславска книжовна школа, 1, 1995, 212–225.
В и т и ћ - Н е д е љ к о в и ћ 1999: Витић-Недељковић, З. Житије светог Антонија у српској рукописној традицији. – Археографски прилози, 21, 1999, 37–131.
Г а г о в а 2008а: Гагова, Н. Културната политика на българските владетели Борис и Симеон. – В: История на българската средновековна литература. Съст. А. Милтенова. София, 2008, 83–88.
Г а г о в а 2008б: Гагова, Н. Цар Иван Александър като покровител на книжнината. – В: История на българската средновековна литература. Съст. А. Милтенова. София, 2008, 505–510.
Г а г о в а 2010: Гагова, Н. Владетели и книги. София, 2010.
Г а л л у ч ч и 2024: Галлуччи, Э. Ещё раз о языке Учительного Евангелия Константина Преславского. – В: Тасева, Л., А. Рабус, И. П. Петров (ред.). Учителното евангелие на Константин Преславски и южнославянските преводи на хомилетични текстове (IX–XIII в.): Филологически и интердисциплинарни ракурси. София, 2024, 153–180 (Studia Balcanica, 37). DOI: https://doi.org/10.62761/491.SB37.06
Г о р с к и й, Н е в о с т р у е в 1859: Горский, А., К. Невоструев. Описание славянских рукописей Московской синодальной библиотеки. 2. Писания святых отцев. Москва, 1859.

Давидкова 2019: Давидкова, Х. Старобългарският превод на Псевдо-Златоустовото „Слово за Усекновение на Йоан Кръстител“ (BHG 859). – Проглас, 28, 2019, 2, 249–258.
Димитров 2007: Димитров, К. Славянският превод на словата на Авва Доротей в българската и руската ръкописна традиция. – В: Данчев, Г. и др. (ред.). Св. Евтимий, патриарх Търновски, и неговата духовна мисия в Европа. Осми международен симпозиум Велико Търново, 14–16 октомври 2004 г. Велико Търново, 2007 (Търновска книжовна школа, 8), 305–321.
Димитрова 2012: Димитрова, А. Синтактична структура на преводната агиография. София, 2012.
Димитрова 2013а: Димитрова, А. Житието на св. Теодора Александрийска – славянски преводи и редакции. – В: Reinhart, J. (Hrsg.). Hagiographia slavica. München–Berlin–Wien, 2013, 27–43 (Wiener Slawistischer Almanach. Sonderband, 82).
Димитрова 2013б: Димитрова, А. Третият превод на житието на св. Антоний Велики. – Старобългарска литература, 47, 2013, 92–107.
Димитрова 2014: Димитрова, А. Псевдо-Златоустовото слово „За лъжепророците“ в „Беседа против богомилите“ – цитиране или нов превод? – В: Gil, D., M. Kuczyńska (eds.). Słowiańska mozaika kultur wobec historii (nie)tolerancji i waśni religijnych. Kraków, 2014, 23–32 (Krakowsko-Wileńskie Studia Slawistyczne, 9).
Димитрова 2019: Димитрова, А. Паралелни пасажи от коментарите върху Битие в Златоструй, Шестоднев и Симеоновия сборник. – В: Савова, В., И. Трифонова, И. П. Петров, П. Петков (съст. и ред.). Sapere aude. Сборник в чест на проф. дфн Искра Христова-Шомова. София, 2019, 21–33.
Димитрова 2023: Димитрова, А. Славянските версии на словото „За суетния живот“ („За спасението на душата“, CPG 4031 / 4622). Издание на версията от хомилиарите. – Старобългарска литература, 67–68, 2023, 47–80.
Димитрова 2024: Димитрова, А. Два цялостни южнославянски превода на Златоустовия сборник Андрианти. – В: Тасева, Л., А. Рабус, И. П. Петров (ред.). Учителното евангелие на Константин Преславски и южнославянските преводи на хомилетични текстове (IX–XIII в.): Филологически и интердисциплинарни ракурси. София, 2024 (Studia Balcanica, 37), 365–386. DOI: https://doi.org/10.62761/491.SB37.15
Димитрова 2025: Димитрова, А. Още един аргумент за преславския произход на пълния превод на сборника Андрианти. – Palaeobulgarica, 49, 2025, 3, 19–36.
Добрев 1985: Добрев, И. Кирило-Методиевите ученици през първите години след пристигането им в България (886–893). – В: Изследвания по кирилометодиевистика. София, 1985, 129–160.
Иванова 2025: Иванова, К. За южнославянския превод на първия том от Минология на Симеон Метафраст. – В: Иванова, М., М. Тотоманова-Панева, Цв. Василев (съст.). Loqui diversis linguis nolite prohibere. Сборник в чест на професор Славия Бърлиева. София, 2025 (Palaeobulgarica, 49, 2025, 4, special edition), 51–80.

Иванова-Мирчева 1969: Иванова-Мирчева, Д. Непознат вариант от старобългарския превод на Μαρτύριον τῶν ἁγίων καὶ ἐνδόξων τεσσαράκοντα μαρτύρων τῶν ἐν Σεβαστείᾳ μαρτυρησάντων. – Известия на Института за български език, 17, 1969, 51–103.

Иванова-Мирчева 1971: Иванова-Мирчева, Д. Йоан Екзарх Български. Слова. 1. София, 1971.

Илиева 2006: Илиева, Т. Екзегетическите текстове в старата българска литература от X–XI в. – Старобългарска литература, 35–36, 2006, 38–74.

Йовчева 2004: Йовчева, М. Новоизводният славянски Октоих по най-ранния препис в кодексите 19 и 20 от манастира „Св. Екатерина“ в Синай. – В: Тасева, Л., М. Йовчева, К. Фос, Т. Пентковская (ред.). Преводите през XIV столетие на Балканите. София, 2004, 205–234.

Йовчева 2006: Йовчева, М. Январская Служба св. Афанасию Александрийскому в ранней славянской книжности. – В: Тасева, Л., Р. Марти, М. Йовчева, Т. Пентковская (ред.). Многократните преводи в Южнославянското средновековие. София, 2006, 91–110.

Йовчева, Милтенова 2008: Йовчева, М., А. Милтенова. Литературата от 927 г. до края на Първото българско Царство. Политико-религиозни, литературни и културни процеси. – В: История на българската средновековна литература. Съст. А. Милтенова. София, 2008, 255–267.

Йовчева, Тасева 2008: Йовчева, М., Л. Тасева. Атонска книжовна реформа. – В: История на българската средновековна литература. Съст. А. Милтенова. София, 2008, 510–519.

Кодов 1985: Кодов, Хр. Ефрем Сирин. – В: Кирило-Методиевска енциклопедия. 1. А–З. София, 1985, 677–680.

Кривко 2014: Кривко, Р. Лингвистические заметки к „Учительному евангелию“ и „Сказанию церковному“. – Във: Велев, И. (ред.). Зборник на трудови од Меѓународниот научен собир „Кирилометодиевската традиција и македонско-руските духовни и културни врски“ (Охрид, 3–4 октомври 2013). Скопје, 2014, 129–140.

Кривко 2016: Кривко, Р. Языковые особенности древнейшего списка Учительного евангелия Константина Пресвитера: от восточнославянской рукописи к южнославянскому архетипу. – Словѣне, 5, 2016, 2, 340–363.

Кузидова 2006: Кузидова, И. Преводите на Loci communes на Псевдо-Максим (Пчела) в южнославянски кирилски ръкописи. – В: Тасева, Л., Р. Марти, М. Йовчева, Т. Пентковская (ред.). Многократните преводи в Южнославянското средновековие. София, 2006, 333–342.

Малинин 1878: Малинин, В. Исследование Златоструя по рукописи XII века Императорской Публичной библиотеки. Киев, 1878.

Микулка 2024: Микулка, Т. Към славянската рецепция на византийските катени извън състава на Учително евангелие. – В: Тасева, Л., А. Рабус, И. П. Петров (ред.). Учителното евангелие на Константин Преславски и южнославянските преводи на хомилетични текстове (IX–XIII в.): Филологически и интердисциплинарни ракурси. София, 2024 (Studia Balcanica, 37), 339–364. DOI: https://doi.org/10.62761/491.SB37.14

Милтенов 2013а: Милтенов, Я. Златоструй: старобългарски хомилетичен свод, създаден по инициатива на българския цар Симеон. Текстологическо и извороведско изследване. София, 2013.
Милтенов 2013б: Милтенов, Я. Слова от колекцията Златоструй в състава на други ранни сборници. – В: Софийската Мала Света гора като културен и книжовен феномен. Изследвания, посветени на 110-годишнината от рождението на чл.-кор. проф. Кирил Мирчев. София, 2013, 110–124 (Приложение към сп. „Български език“).
Милтенов 2014а: Милтенов, Я. Общите пасажи между колекцията Златоструй и Княжеския изборник. – Старобългарска литература, 49–50, 2014, 28–45.
Милтенов 2014б: Милтенов, Я. Особености на рецепцията на византийското книжовно наследство в старобългарската преводна литература от IX–X в. – В: 145 години Българско книжовно дружество. София, 2014, 173–188 (Приложение към сп. „Български език“).
Милтенов 2019: Милтенов, Я. Щрихи от историята на българския Златен век: преводната литература в контекста на духовното присъединяване към византийската общност. – Български език и литература, 61, 2019, 4, 407–418.
Милтенов 2020: Милтенов, Я. Властта и приспособяването на византийските книжовни образци през IX–X в. в България. – В: Думанов, Б. и др. (ред.). Археология на властта. Интердисциплинарни диалози. София, 2020, 203–210.
Милтенов 2024: Милтенов. Я. Лексиката в хомилетичните текстове на Константин Преславски в „преславски“ контекст. – В: Тасева, Л., А. Рабус, И. П. Петров (ред.). Учителното евангелие на Константин Преславски и южнославянските преводи на хомилетични текстове (IX–XIII в.): Филологически и интердисциплинарни ракурси. София, 2024 (Studia Balcanica, 37), 181–214. DOI: https://doi.org/10.62761/491.SB37.07
Милтенова 1994: Милтенова, А. Цикъл разкази за злите жени в сборниците със смесено съдържание през Средновековието. – Старобългарска литература, 28–29, 1994, 131–136.
Милтенова 2006: Милтенова, А. Многократните преводи и редакции в състава на монашеските флорилегии (по материал от сборник № 382 от Хилендарския манастир). – В: Тасева, Л., Р. Марти, М. Йовчева, Т. Пентковская (ред.). Многократните преводи в Южнославянското средновековие. София, 2006, 309–331.
Милтенова 2008: Милтенова, А. Книжовни средища. – В: История на българската средновековна литература. Съст. А. Милтенова. София, 2008, 500–504.
Милтенова 2012: Милтенова, А. За един предполагаем източник на Супрасълския сборник. – В: Милтенова, А. (ред.). Преоткриване. Супрасълски сборник, старобългарски паметник от X век. София, 2012, 159–175.
Мирчева 1992: Мирчева, Е. Още веднъж по въпроса за старобългарските преводи на Словото за четиридесетте мъченици от Севастия. – Palaeobulgarica, 16, 1992, 4, 17–26.
Мирчева 2015: Мирчева, Е. За трите версии (преводи, редакции) на един от най-рано преведените старобългарски хомилетични текстове. – В: Кенанов,

Д. (отг. ред.). Търновската държава на духа. Десети юбилеен международен симпозиум, Велико Търново 17–19 октомври 2013. Велико Търново, 2015 (Търновска книжовна школа, 10), 248–262.

Мирчева 2018: Мирчева, Е. Староизводните и новоизводните сборници – преводи, редакции, преработки, книжовноезикови особености. София, 2018.

Мушинская 2003: Мушинская, М. Адрианты Иоанна Златоуста в южнославянских и русских памятниках. – В: Лингвистическое источниковедение и история русского языка (2002–2003). Москва, 2003, 27–71.

Мушинская 2006: Мушинская, М. Текстология выборки из Андриант Иоанна Златоуста в Изборнике 1076 года и родственных списков. – В: Лингвистическое источниковедение и история русского языка (2004–2005). Москва, 2006, 5–28.

Мушинская 2012: Мушинская, М. Текстология и язык Изборника 1076 года. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Москва, 2012.

Мушинская 2015: Мушинская М. Изборник 1076 года: текстология и язык. Санкт-Петербург, 2015.

Мушинская, Мишина, Голышенко 2009: Изборник 1076 года. Второе издание, переработанное и дополненное. Т. 1. Издание подготовили М. С. Мушинская, Е. А. Мишина, В. С. Голышенко. Москва, 2009.

Огрен 1989: Огрен, И. Паренесис Ефрема Сирина. К истории славянского перевода. Uppsala, 1989 (Studia Slavica Uppsalensia, 26).

Петков 1993: Петков, П. Два превода на Житието на Григорий Велики. – Palaeobulgarica, 17, 1993, 3, 27–35.

Петков 2000: Петков, Г. Стишният пролог. Пловдив, 2000.

Петков 2015: Петков, П. Преводът на Житие на св. Антоний Велики по преписа в ръкопис № 4/8 от сбирката на Рилския манастир. – В: Кенанов, Д. (отг. ред.). Търновската държава на духа. Десети юбилеен международен симпозиум, Велико Търново 17–19 октомври 2013. Велико Търново, 2015 (Търновска книжовна школа, 10), 284–294.

Петков, Спасова 2008–2014: Петков Г., М. Спасова. Търновската редакция на Стишния пролог. Текстове. Лексикален индекс. 1–12. Пловдив, 2008–2014.

Петрова-Танева 2013: Петрова-Танева, М. Неизвестен източник на Изборника от 1076 г.: една непозната славянска версия на житието на св. Теодора Александрийска. – Старобългарска литература, 47, 2013, 11–45.

Петрова-Танева 2015: Петрова-Танева, М. За един неизвестен препис на Летовника на Георги Амартол и неговите ръкописни паралели. – Старобългарска литература, 51, 2015, 226–245.

Петрова-Танева 2016: Петрова-Танева, М. Житие на св. имп. Теофана от дякон Николай: Издание на среднобългарския превод. – Старобългарска литература, 53–54, 2016, 101–168.

Петрова-Танева 2020: Петрова-Танева, М. Св. императрица Теофана в сръбската средновековна книжнина. – В: Бојанин, С., Љ. Милановић, М. Цветковић (ур.). Гласови и слике. Облици комуникације на средњовековном Балкану (IV–XVI век). Београд, 2020, 487–511.

П е т р о в а - Т а н е в а 2025: Петрова-Танева, М. Летовникът на Георги Амартол и неговите ръкописни свидетели. – В: Иванова, М., М. Тотоманова-Панева, Ц. Василев (съст.). Loqui diversis linguis nolite prohibere. Сборник в чест на професор Славия Бърлиева. София, 2025 (Palaeobulgarica, 49, 2025, 4, special edition), 149–180.

П о п о в 2013: Попов, Г. Старобългарска църковна поезия за Рождество Христово и Богоявление. 1. Климента пѣсни. София, 2013.

п о п Т о д о р о в 1950–1951: поп Тодоров, Т. Иоан Екзарх като писател-проповедник. – Годишник на Духовната академия, 27–28, 1950–1951, 1–32, 113–118.

П р о к о п е н к о 2011: Прокопенко, Л. В. Характеристика перевода Синаксаря (по данным за сентябрь–февраль). – В: Славяно-русский Пролог по древнейшим спискам. Синаксарь (житийная часть Пролога краткой редакции) за сентябрь–февраль. 2. Указатели. Исследования. Издание подготовили В. Б. Крысько, Л. В. Прокопенко, В. Желязкова, И. М. Ладыженский, А. М. Пентковский. Москва, 2011, 665–689.

Р а л е в а 2003: Ралева, Ц. Житие св. Кодрата Никомидийского в Великих Минеях Четьих. – В: Slavia Orthodoxa. Език и култура. Сборник в чест на проф. д.ф.н. Румяна Павлова. София, 2003, 331–337.

С и м и ћ 1974: Симић, П. Структура и редакције словенских минеја. – Богословље, 18, 1974, 2, 67–108.

С л а в о в а 2006: Славова, Т. Двукратно преведен фрагмент в сборника от Тринадесет слова на Григорий Богослов. – В: Тасева, Л., Р. Марти, М. Йовчева, Т. Пентковская (ред.). Многократните преводи в Южнославянското средновековие. София, 2006, 149–162.

С л а в о в а 2025: Славова, Т. Хомилиите на Константин Преславски в компаративен контекст. – Palaeobulgarica, 49, 2025, 3, 3–18.

С п а с о в а 1995: Спасова, М. Откъсите от слова на св. Григорий Богослов в Симеоновия сборник (по преписа от 1073 г.). Текстологични и лексикални проблеми. – В: Попконстантинов, К. (отг. ред.). Палеобалканистика и старобългаристика. Велико Търново, 1995, 43–78.

С п а с о в а 2022: Спасова, М. Статия ексцерпт от *De Spiritu sancto* на Василий Велики в Симеоновия сборник и в Ефремовската кръмчая (Два независими превода или две версии на един превод?). – В: Бърлиева, С., В. Желязкова, Н. Ганчева (съст.). А на жената бяха дадени крила. Сборник в чест на професор Светлина Николова. София, 2022, 263–292 (Palaeobulgarica, 46, 2022, 4, special edition).

С т о й к о в а 2006: Стойкова, А. Синаксарните жития на св. Георги в южнославянската ръкописна традиция. – В: Тасева, Л., Р. Марти, М. Йовчева, Т. Пентковская (ред.). Многократните преводи в Южнославянското средновековие. София, 2006, 267–286.

С т о й к о в а 2008: Стойкова, А. Агиографията през IX–XI в. – В: История на българската средновековна литература. Съст. А. Милтенова. София, 2008, 130–142.

С т о й к о в а 2019: Стойкова, А. Светци змееборци: Теодор Тирон, Теодор Стратилат, Георги Победоносец в южнославянската средновековна традиция. София, 2019.

Т а с е в а 2010: Тасева, Л. Триодните синаксари в средновековната славянска книжнина. Текстологично изследване. Издание на Закхеевия превод. Словоуказатели. Freiburg i. Br., 2010 (Monumenta linguae slavicae dialecti veteris, 54).
Т а с е в а 2011: Тасева, Л. Съставът на българския и сръбския Стишен пролог за месец март. – В: Търново и идеята за християнския универсализъм, XII–XV век. Девети международен симпозиум, Велико Търново, 15–17 октомври 2009 г. Велико Търново, 2011 (Търновска книжовна школа, 9), 295–313.
Т а с е в а 2021: Тасева, Л. От писмените свидетели за сръбския Стишен пролог към локализацията на превода. – Зборник радова Византолошког института, 58, 2021, 185–197.
Т а с е в а 2023: Тасева, Л. Житието на св. Дросида (BHG 2119e) в две южнославянски версии. – В: Събев, О., Л. Тасева, А. Балчева (ред.). Балканските култури: диалог, трансфер и метаморфози. София, 2023, 81–115.
Т а с е в а 2026: Тасева, Л. Слово за Преображение от Йоан Екзарх и старобългарските преводи на хомилията In transfigurationem Domini (CPG 5807) от Прокъл Константинополски. – Palaeobulgarica, 50, 2026, 2, 51–78.
Т о т 1975: Тот, И. Житие Кондрата. – Studia Slavica, 21, 1975, 3–4, 237–275.
Т у р и л о в 2012: Турилов, А. Забытые и малоизвестные факты из истории древнейшего перевода Пролога у южных славян (к проблеме „первого восточнославянского влияния“). – Славяноведение, 2012, 2, 8–26.
Х р и с т о в а 1994: Христова, И. Речник на словата на Климент Охридски. София, 1994.
Х р и с т о в а 2001: Христова, И. Славянските преводи на монашеските поучения на авва Доротей. – Palaeobulgarica, 25, 2001, 2, 36–53.
Х р и с т о в а - Ш о м о в а 2006: Христова-Шомова, И. Средневековые славянские переводы Книги Иова из Септуагинты. – В: Тасева, Л., Р. Марти, М. Йовчева, Т. Пентковская (ред.). Многократните преводи в Южнославянското средновековие. София, 2006, 239–252.
Х р и с т о в а - Ш о м о в а 2015а: Христова-Шомова, И. Проложните четива в Драгановия миней. – В: Тотоманова, А.-М., Д. Атанасова (съст.). Кирило-Методиевски четения 2015. Юбилеен сборник. София, 2015, 157–174.
Х р и с т о в а - Ш о м о в а 2015б: Христова-Шомова, И. Драгановият миней като свидетел на българската богослужебна и книжовна история. – Palaeoslavica, 23, 2015, 2, 1–54.
Х р и с т о в а - Ш о м о в а 2016: Христова-Шомова, И. Бог бе слово. София, 2016.
Х р и с т о в а - Ш о м о в а 2020: Христова-Шомова, И. Загребският пролог като представител на втората южнославянска редакция на Простия пролог. – Старобългарска литература, 61–62, 2020, 197–223.
Х р и с т о в а - Ш о м о в а 2024: Христова-Шомова, И. Двата превода на Словото за Въведение Богородично от Герман Константинополски (BHG 1103). – В: Тасева, Л., А. Рабус, И. П. Петров (ред.). Учителното евангелие на Константин Преславски и южнославянските преводи на хомилетични текстове (IX–XIII в.): Филологически и интердисциплинарни ракурси. София, 2024(Studia Balcanica, 37), 387–404. DOI: https://doi.org/10.62761/491.SB37.16.

Черторицкая 1994: Черторицкая, Т. Предварительный каталог церковнославянских гомилий календарного цикла по рукописям XI–XVI вв. преимущественно восточнославянского происхождения. Opladen, 1994 (Patristica Slavica, 1).
Чистякова 2013: Чистякова, М. Предварительный сводный каталог церковнославянских проложных текстов. 1. Сентябрь. Вильнюс, 2013.
Чистякова 2016: Чистякова, М. Предварительный сводный каталог церковнославянских проложных текстов. 2. Октябрь. Вильнюс, 2016.
Чистякова 2018: Чистякова, М. О южнославянских переводах Стишного пролога. – В: Турилов, А. и др. (ред.). Scala Paradisi. Академику Дмитрију Богдановићу у спомен 1986–2016. Београд, 2018, 437–455.
Чистякова 2021a: Чистякова, М. Сербский перевод Стишного пролога. К проблеме реконструкции текста на сентябрь. – Studi Slavistici, 18, 2021, 2, 7–22.
Чистякова 2021b: Чистякова, М. Текстология проложного жития александрийских мучеников Мины, Ермогена и Евграфа. – Slavistica Vilnensis, 66, 2021, 1, 23–35.
Чистякова 2022: Чистякова, М. К изучению афонских прологов Хил. 424 и Хил. 427 (на материале декабрьских чтений). – В: Бърлиева, С., В. Желязкова, Н. Ганчева. А на жената бяха дадени крила. Сборник в чест на професор Светлина Николова. София, 2022 (Palaeobulgarica, 46, 2022, 4, special edition), 555–568.
Чистякова 2025: Чистякова, М. К вопросу изучения рукописной традиции афонских стишных прологов (на материале списка Хил. 436). – Slavistica Vilnensis, 70, 2025, 1, 10–17.
Янева 2015: Янева, П. Текстология и езикови особености на гръцките сборници – извори за Симеоновия сборник (по Светославовия препис от 1073 г.). – В: Симеонов сборник (по Светославовия препис от 1073 г.). 3. Гръцки извори. София, 2015, 9–110 + дигитални приложения.
Яцимирский 1921: Яцимирский, А. Описание южнославянских и русских рукописей заграничных библиотек. 1. Вена–Берлин–Дрезден–Лейпциг–Мюнхен–Прага–Любляна. Петроград, 1921 (СбОРЯС, 98).

Bláhová 1973: Bláhová, E. Nejstarší staroslověnské homilie (Syntax a lexikon). Praha, 1973.
Bruni 2024a: Bruni, A. M. Die altkirchenslavische Übersetzung der Homilie 1 des Gregor von Nazianz: Textüberlieferung und kritische Ausgabe. – Palaeobulgarica, 48, 2024, 1, 3–24.
Bruni 2024b: Bruni, A. M. The Greek Modality Adverb ἴσως in the First Old Church Slavonic Translation of Gregory of Nazianzus' Homily 38. – Scripta & e-Scripta, 24, 2024, 179–189.
Capaldo 1978: Capaldo, M. Zur linguistischen Betrachtungsweise der Komposition des Codex Suprasliensis (Die Passio der Vierzig Martyren von Sebaste). – In: Contributi italiani all' VIII congresso international degli slavisti (Zagreb–Ljubljana). Roma, 1978, 23–60.

C a p a l d o 1980: Capaldo, M. Jean l'Exarque en tant que compilateur et traducteur: Problèmes historico-littéraires, textologiques, linguistiques. – Полата книгописьная, 3, 1980, 69–89.
D a n o v a 2020: Danova, Ts. John of Damascus' Marian Homilies in Mediaeval South Slavic Literatures. Berlin, 2020 (Studies on Language and Culture in Central and Eastern Europe, 36).
D i m i t r o v a 2020: Dimitrova, A. Old Church Slavonic Translations of the Homily on Repentance, Continence, and Virginity (CPG 7555) and Their Greek Sources. – In: Taseva, L., R. Marti (eds.). Translations of Patristic Literature in South-Eastern Europe. Proceedings of the session held at the 12th International Congress of South-East European Studies (Bucharest, 2–6 September 2019). Brăila, 2020, 7–20.
D i m i t r o v a 2026: Dimitrova, A. Three Slavonic Translations of John Chrysostom's *Ad finem ieiunii* (Homily 20 *On the Statues*): Comparative Study and Parallel Edition. – Старобългарска литература, 73–74, 2026, 56–128.
D i m i t r o v a (forthcoming): Dimitrova, A. St Ephrem's Writings in the Medieval Slavic Tradition. – In: 'A Sage Among the Syrians': The Reception of the (Pseudo-) Ephremian Corpus in Late Antique and Medieval Christianity. Ed. Andy Hilkens, Adrian C. Pirtea. Turnhout (forthcoming).
F r e i d a n k 1975: Freidank, D. Die Himmelfahrtshomilie „Veselite sę nebesa" des Exarchen Johannes und ihre griechischen Vorlagen. – Zeitschrift für Slawistik, 20, 1975, 1, 382–390.
H a n n i c k 1981: Hannick, Chr. Maximos Holobolos in der kirchenslavischen homiletischen Literatur. Wien, 1981 (Wiener byzantinische Studien, 14).
H e l l a n d 2004: Helland, T. The Greek Archetypes of the Old and Middle Bulgarian Translations of the Life of Saint Anthony the Great. – Palaeobulgarica, 28, 2004, 4, 3–18.
I l i e v 2021: Iliev, I. How many Translations are there of the Book of Daniel in Old Church Slavonic? – In: Croată, M., A. Miltenova, E. Timotin (eds.). Biblical Apocrypha in South Eastern Europe and Related Areas. Brăila, 2021 (Bibliothèque de l'Institut d'études sudest européennes, 16), 109–124.
I v a n o v 2023: Ivanov, A. The first translation of the Passio Theclae in Old Church Slavonic: A new approach to critical text-editing in Palaeoslavic studies (PhD dis., Ghent University, 2023).
I v a n o v 2025: Ivanov, A. Showcasing St. Thecla with the Help of ThISTL. – Byzantinoslavica, 83, 2025, 241–268.
K e i p e r t 1974: Keipert, H. Ein neues Werk Johanns des Exarchen? – Zeitschrift für slavische Philologie, 37, 1974, 2, 356–370.
K e i p e r t 1978: Keipert, H. Ein weiterer Paralleltext zu den slavischen Versionen der „Legende von den vierzig Märtyrern in Sebasteia" (BHG3 1201). – In: Dufrenne, S. et al. (eds.). Byzance et les Slaves. Études de civilisation. Mélanges Ivan Dujčev. Paris, 1978, 217–226.
K e i p e r t 1980: Keipert, H. Eine Übersetzungskontamination im „Codex Suprasliensis". – In: Заимов, Й. (отг. ред.). Проучвания върху Супрасълския сборник. Старобългарски паметник от X век. Доклади и разисквания. София, 1980, 18–35.

K e i p e r t 1999: Keipert, H. Nochmals zur Kontaminationsproblematik in Nr. 5 des „Codex Suprasliensis“. – Prace Filologiczne, 44 [Festschrift für J. Siatkowski], 1999, 275–280.
M a r t i 2006: Marti, R. Mehrfachübersetzungen als Sonderfall der Textüberlieferung. – In: Тасева, Л., Р. Марти, М. Йовчева, Т. Пентковская (ред.). Многократните преводи в Южнославянското средновековие. София, 2006, 23–34.
M a t t h e s 1990: Matthes E. Katalog der slavischen Handschriften in Bibliotheken der Bundesrepublik Deutschland. Wiesbaden, 1990.
M i k u l k a 2021: Mikulka, T. Tři starobylé staroslověnské homilie. Disertační práce. FF UK Praha, 2021.
M i k u l k a 2023: Mikulka, T. Textological, Linguistic and Theological Features of Newly Identified Corpus of Old Church Slavonic Homilies. – Slavia, 92, 2023, 5, 610–624.
O l t e a n u 1967: Olteanu, P. Contribuţii la studiul literaturii omiletice în vechile literaturi bulgară şi română. 1. Omiliile lui Ioan Exarhul şi izvoarele lor bizantine. 2. Omilii folosite în Învăţăturile lui Neagoe Basarab. – Romanoslavica. Lingvistică, 14, 1967, 306–358.
P e t r o v 2025: Petrov, I. P. Isaac of Nineveh’s Medieval Slavonic Reception: Esquisse on the Noetic Terms. – Scripta & e-Scripta, 25, 2025, 247–279.
P u e c h, V a i l l a n t 1945: Puech, H.-C., A. Vaillant. Le traité contre les Bogomiles de Cosmas le Prêtre. Paris, 1945.
T a s e v a 2018: Taseva, L. Die Viten des Heiligen Menignos in zwei südslavischen Übersetzungen. – Byzantinoslavica, 76, 2018, 180–205.
T a s e v a 2020: Taseva, L. In transfigurationem Domini von Proklus von Konstantinopel (BHG 1980 / CPG 5807) in der südslavischen mittelalterlichen Literatur. – In: Taseva, L., R. Marti (eds.). Translations of Patristic Literature in South-Eastern Europe. Proceedings of the session held at the 12th International Congress of South-East European Studies (Bucharest, 2–6 September 2019). Brăila, 2020, 83–124.
T a s e v a 2025: Taseva, L. Die Edition des serbischen Versprologs als Herausforderung. – Studi slavistici, 22, 2025, Special issue, 157–173.
T h o m s o n 1976: Thomson, F. Cosmas of Bulgaria and his Discourse against the Heresy of Bogomil [Review of Kozma Presviter v slavyanskikh literaturakh, by Yu. K. Begunov]. – Slavonic and East European Review, 54, 1976, 2, 262–269.
T h o m s o n 1982: Thomson, F. Chrysostomica Palaeoslavica. A Preliminary Study of the Sources of the Chrysorrhoas (Zlatostruy) Collection. – Cyrillomethodianum, 6, 1982, 1–66.
T h o m s o n 1984/1995: Thomson, F. The Eulogy of St. John the Divine Attributed to John the Exarch of Bulgaria. – Slavica Gandensia, 11, 1984, 129–158 (repr. in Преславска книжовна школа, 1, 1995, 47–67).
T h o m s o n 1985: Thomson, F. The Old Bulgarian Translation of the Homilies of Ephraem Syrus. – Palaeobulgarica, 9, 1985, 1, 124–130.
T h o m s o n 2006: Thomson, F. An edition and comparison of Question XXIII of Anastasius Sinaita’s Interrogationes et responsiones in the two translations of the Symeonic florilegium. – In: Тасева, Л., Р. Марти, М. Йовчева, Т. Пентковская (ред.). Многократните преводи в Южнославянското средновековие. София, 2006, 111–138.

T r o s t 1973: Trost, K. Die Übersetzungstheoretischen Konzeptionen des Kyrillisch-Mazedonischen Blates und des Prologs zum Bogoslovie des Exarchen Joann. – In: Holthusen, J., E. Koschmieder, R. Olesch, E. Wedel (Hrsg.). Slavistische Studien zum VII. Internationalen Slavistenkongress in Warschau 1973. München, 1973, 497–525.
V o ß 1995: Voß, Ch. Die Handschrift Nr. 137 (69) der Nationalbibliothek Bukarest: eine bisher kaum bemerkte Neuübersetzung der Paränesis Ephraims des Syrers. – Palaeobulgarica, 19, 1995, 2, 27–44.
V o ß 2000: Voß, Ch. Zwei altbulgarische Übersetzungen der Vita des Johannes Hesychastes. Zur Frage der Archaizität des martyrologischen Textbestandes für den Monat März im Codex Suprasliensis und im Uspenskij spisok der VMČ. – In: Voss, Ch., H. Warkentin, E. Weiher. Abhandlungen zu den Großen Lesemenäen des Metropoliten Makarij. Kodikologische, miszellanologische und textologische Untersuchungen. 1. Freiburg i. Br., 2000 (Monumenta linguae slavicae dialecti veteris, 44).
V u k o v i ć 2021: Vuković, M. Byzantine Metaphrastic Hagiography among South Slavs: A Quantitative View. – Byzantinoslavica, 79, 2021, 80–101.
W e i h e r 1964: Weiher, E. Studien zur philosophischen Terminologie des Kirchenslavischen. – Die Welt der Slaven, 9, 1964, 147–175.
W e i h e r 1967: Weiher, E. Altbulgarische, kirchenslavische und russische wissenschaftliche Literatur. – Anzeiger für slavische Philologie, 2, 1967, 101–121.
W e i h e r 1972: Weiher, E. Zur sprachlichen Rezeption der griechischen philosophischen Terminologie im Kirchenslavischen. – Anzeiger für slavische Philologie, 6, 1972, 138–159.
W e i n g a r t 1922–1923: Weingart, M. Byzantské kroniky v literatuře církevněslovanské. Přehled a rozbor filologický. 1–2. Bratislava, 1922–1923.
Y o v c h e v a, T a s e v a 2012: Yovcheva, M., L. Taseva. Translated Literature in the Bulgarian Middle Ages as a Social and Cultural Phenomenon. – Scripta & e-Scripta, 10–11, 2012, 271–323.
Z i f f e r 1998: Ziffer, G. Appunti sul problema della contaminazione nella letteratura slava ecclesiastica. – In: Contributi italiani al XII Congresso Internazionale degli slavisti (Cracovia 1988). Napoli, 1998, 131–146.

TRANSLITERATION OF THE NON-ROMAN REFERENCES INTO ROMAN SCRIPT

Afanas′eva, T. Južnoslavjanskie perevody liturgii Ioanna Zlatousta v služebnikah XI–XV vv. iz rossijskih bibliotek. – V: Taseva, L., R. Marti, M. Yovcheva, T. Pentkovskaja (red.). Mnogokratnite prevodi v Južnoslavjanskoto srednovekovie. Sofija, 2006, 253–266.
Anguševa, A. Ritoričeski žanrove. – V: Istorija na bălgarskata srednovekovna literatura. Săst. A. Miltenova. Sofija, 2008, 142–159.
Barankova, G. Otryvki iz sočinenij Grigorija Bogoslova v Izbornike Svjatoslava 1073 goda. – Palaeobulgarica, 14, 1990, 3, 49–56.
Barankova, G. Otryvok iz neizvestnogo perevoda Andriant Ioanna Zlatousta v Sofijskom sbornike XV v. – V: Miltenova, A. (red.). Preotkrivane: Suprasălski sbornik, starobălgarski pametnik ot X vek. Sofija, 2012, 101–125.

Barankova, G. Otryvok iz Slova Grigorija Bogoslova protiv Juliana v Izbornike Svjatoslava 1073 g. i Hronike Georgija Amartola. – V: Istorija russkogo jazyka i lingvističeskoe istočnikovedenie. Moskva, 1987, 20–28.
Begunov, Ju. Kozma presviter v slavjanskih literaturah. Sofija, 1973.
Blagova, E. Značenie perevodnyh tekstov dlja issledovanija leksiki Tyrnovskoj literaturnoj školy. – V: Dančev, G. i dr. (red.). Bălgarskata literatura i izkustvo ot Tărnovskija period v istorijata na pravoslavnija svjat. Veliko Tărnovo, 1999, 193–198 (Tărnovska knižovna škola, 6).
Bogdanović, D. Dve redakcije stihovnog prologa u rukopisnoj zbirci manastira Dečana. – Uporedna istraživanja, 1, 1976, 37–72.
Bojadzhiev, A. Žitieto na sv. Kondrat – părvonačalnata istorija na negovija slavjanski tekst i razvitieto na starobălgarskata pravopisna sistema s goljam er. – Kirilo-Metodievski studii, 10, 1995, 46–81.
Bojović, D. Srpski parenesisi Sv. Jefrema Sirina iz XIV veka i odnos prema glagoljskoj tradiciji. – V: Taseva, L., M. Yovcheva, K. Fos, T. Pentkovskaja (red.). Prevodite prez XIV stoletie na Balkanite. Sofija, 2004, 387–396.
Bruni, A. M. Drevnejšaja slavjanskaja tradicija Slova XVI Grigorija Bogoslova: staroslavjanskie versii i problemy ih izučenija. – Palaeobulgarica, 44, 2020, 1, 28–52.
Bruni, A. M. Drevneslavjanskie kodeksy Slov Grigorija Nazianzina i ih vizantijskie prototipy. Moskva–Sankt-Peterburg, 2004. (Rossija i Hristianskij Vostok. Biblioteka, 6).
Bruni, A. M. Naj-rannijat starobălgarski prevod na Slovo 38 na Grigorij Nazianzin: tekstova transmisija, ezik i novo kritičesko izdanie. – Palaeobulgarica, 49, 2025, 2, 3–30.
Bruni, A. M. Vizantijskaja tradicija i staroslavjanskij perevod Slov Grigorija Nazianzina. 1. Moskva, 2010. (Rossija i Hristianskij Vostok. Biblioteka, 9)
Budilovič, A. XIII slov Grigorija Bogoslova v drevneslavjanskom perevode po rukopisi Imperatorskoj publičnoj biblioteki XI veka. Sankt-Peterburg, 1875.
Bulanin, D. „Andrianty“ v staršem slavjanskom perevode. – V: Katalog pamjatnikov drevnerusskoj pis′mennosti XI–XIV vv. (Rukopisnye knigi). Sankt-Peterburg, 2014, 489–510 (Studiorum Slavicorum Orbis, 7).
Čertorickaja, T. Predvaritel′nyj katalog cerkovnoslavjanskih gomilij kalendarnogo cikla po rukopisjam XI–XVI vv. preimuštestvenno vostočnoslavjanskogo proishoždenija (Patristica Slavica, 1). Opladen, 1994.
Čistjakova, M. K izučeniju afonskih prologov Hil. 424 i Hil. 427 (na materiale dekabr′skih čtenij). – V: Bărlieva, S., V. Željazkova, N. Gančeva. A na ženata bjaha dadeni krila. Sbornik v čest na profesor Svetlina Nikolova. Sofija, 2022, 555–568 (Palaeobulgarica, 46, 2022, 4, special edition).
Čistjakova, M. K voprosu izučenija rukopisnoj tradicii afonskih stišnyh prologov (na materiale spiska Hil. 436). – Slavistica Vilnensis, 70, 2025, 1, 10–17.
Čistjakova, M. O južnoslavjanskih perevodah Stišnogo prologa. – V: Turilov, A. i dr. (ur.). Scala Paradisi. Akademiku Dmitriju Bogdanoviću u spomen 1986–2016. Beograd, 2018, 437–455.
Čistjakova, M. Predvaritel′nyj svodnyj katalog cerkovnoslavjanskih proložnyh tekstov. 1. Sentjabr′. Vil′njus, 2013.

Čistjakova, M. Predvaritel′nyj svodnyj katalog cerkovnoslavjanskih proložnyh tekstov. 2. Oktjabr′. Vil′njus, 2016.
Čistjakova, M. Serbskij perevod Stišnogo prologa. K probleme rekonstrukcii teksta na sentjabr′. – Studi Slavistici, 18, 2021, 2, 7–22.
Čistjakova, M. Tekstologija proložnogo žitija aleksandrijskih mučenikov Miny, Ermogena i Evgrafa. – Slavistica Vilnensis, 66, 2021, 1, 23–35.
Davidkova, H. Starobălgarskijat prevod na Psevdo-Zlatoustovoto „Slovo za Useknovenie na Joan Krăstitel“ (BHG 859). – Proglas, 28, 2019, 2, 249–258.
Dimitrov, K. Slavjanskijat prevod na slovata na Avva Dorotej v bălgarskata i ruskata răkopisna tradicija. – V: Dančev, G. i dr. (red.). Sv. Evtimij, patriarh Tărnovski, i negovata duhovna misija v Evropa. Osmi meždunaroden simpozium Veliko Tărnovo, 14–16 oktomvri 2004 g. Veliko Tărnovo, 2007, 305–321 (Tărnovska knižovna škola, 8).
Dimitrova, A. Dva cjalostni južnoslavjanski prevoda na Zlatoustovija sbornik Andrianti. – V: Taseva, L., A. Rabus, I. P. Petrov (red.). Učitelnoto evangelie na Konstantin Preslavski i južnoslavjanskite prevodi na homiletični tekstove (IX–XIII v.): Filologičeski i interdisciplinarni rakursi. Sofija, 365–386 (Studia Balcanica, 37).
Dimitrova, A. Ošte edin argument za preslavskija proizhod na pălnija prevod na sbornika Andrianti. – Palaeobulgarica, 49, 2025, 3, 19–36.
Dimitrova, A. Paralelni pasaži ot komentarite vărhu Bitie v Zlatostruj, Šestodnev i Simeonovija sbornik. – V: Savova, V., I. Trifonova, I. P. Petrov, P. Petkov (săst. i red.). Sapere aude. Sbornik v čest na prof. dfn Iskra Hristova-Šomova. Sofija, 2019, 21–33.
Dimitrova, A. Psevdo-Zlatoustovoto slovo „Za lăžeprorocite“ v „Beseda protiv bogomilite“ – citirane ili nov prevod? – V: Gil, D., M. Kuczyńska (eds.). Słowiańska mozaika kultur wobec historii (nie)tolerancji i waśni religijnych. Kraków, 2014, 23–32. (Krakowsko-Wileńskie Studia Slawistyczne, 9).
Dimitrova, A. Sintaktična struktura na prevodnata agiografija. Sofija, 2012.
Dimitrova, A. Slavjanskite versii na slovoto „Za suetnija život“ („Za spasenieto na dušata“, CPG 4031 / 4622). Izdanie na versijata ot homiliarite. – Starobulgarska literatura, 67–68, 2023, 47–80.
Dimitrova, A. Tretijat prevod na žitieto na sv. Antonij Veliki. – Starobulgarska literatura, 47, 2013, 92–107.
Dimitrova, A. Žitieto na sv. Teodora Aleksandrijska – slavjanski prevodi i redakcii. – V: Reinhart, J. (Hrsg.). Hagiographia slavica. München–Berlin–Wien, 2013, 27–43 (Wiener Slawistischer Almanach Sonderband, 82).
Dobrev, I. Kirilo-Metodievite učenici prez părvite godini sled pristiganeto im v Bălgarija (886–893). – V: Izsledvanija po kirilometodievistika. Sofija, 1985, 129–160.
Gagova, N. Car Ivan Aleksandăr kato pokrovitel na knižninata. – V: Istorija na bălgarskata srednovekovna literatura. Săst. A. Miltenova. Sofija, 2008, 505–510.
Gagova, N. Kulturnata politika na bălgarskite vladeteli Boris i Simeon. – V: Istorija na bălgarskata srednovekovna literatura. Săst. A. Miltenova. Sofija, 2008, 83–88.
Gagova, N. Vladeteli i knigi. Sofija, 2010.
Gallučči, E. Ešče raz o jazyke Učitel′nogo Evangelija Konstantina Preslavskogo. – V: Taseva, L., A. Rabus, I. P. Petrov (red.). Učitelnoto evangelie na Konstantin Preslavski i južnoslavjanskite prevodi na homiletični tekstove (IX–XIII v.): Filologičeski i interdisciplinarni rakursi. Sofija, 153–180 (Studia Balcanica, 37).

Gorskij, A., K. Nevostruev. Opisanie slavjanskih rukopisej Moskovskoj sinodal′noj biblioteki. 2. Pisanija svjatyh otcev. Moskva, 1859.
Hristova, I. Rečnik na slovata na Kliment Ohridski. Sofija, 1994.
Hristova, I. Slavjanskite prevodi na monašeskite poučenija na Avva Dorotej. – Palaeobulgarica, 25, 2001, 2, 36–53.
Hristova-Shomova, I. Bog be slovo. Sofija, 2016.
Hristova-Shomova, I. Draganovijat minej kato svidetel na bălgarskata bogoslužebna i knižovna istorija. – Palaeoslavica, 23, 2015, 2, 1–54.
Hristova-Shomova, I. Dvata prevoda na Slovoto za Văvedenie Bogorodično ot German Konstantinopolski (BHG 1103). – V: Taseva, L., A. Rabus, I. P. Petrov (red.). Učitelnoto evangelie na Konstantin Preslavski i južnoslavjanskite prevodi na homiletični tekstove (IX–XIII v.): Filologičeski i interdisciplinarni rakursi. Sofija, 2024, 387–404 (Studia Balcanica, 37).
Hristova-Shomova, I. Proložnite četiva v Draganovija minej. – V: Totomanova, A.-M., D. Atanasova (săst.). Kirilo-Metodievski četenija 2015. Jubileen sbornik. Sofija, 2015, 157–174.
Hristova-Shomova, I. Srednevekovye slavjanskie perevody Knigi Iova iz Septuaginty. – V: Taseva, L., R. Marti, M. Yovcheva, T. Pentkovskaja (red.). Mnogokratnite prevodi v Južnoslavjanskoto srednovekovie. Sofija, 2006, 239–252.
Hristova-Shomova, I. Zagrebskijat prolog kato predstavitel na vtorata južnoslavjanska redakcija na Prostija prolog. – Starobulgarska literatura, 61–62, 2020, 197–223.
Ilieva, T. Ekzegetičeskite tekstove v starata bălgarska literatura ot X–XI v. – Starobulgarska literatura, 35–36, 2006, 38–74.
Ivanova, K. Za južnoslavjanskija prevod na părvija tom ot Minologija na Simeon Metafrast. – V: Ivanova, M., M. Totomanova-Paneva, C. Vasilev (săst.). Loqui diversis linguis nolite prohibere. Sbornik v čest na profesor Slavija Bărlieva. Sofija, 2025 (Palaeobulgarica, 49, 2025, 4, special edition), 51–80.
Ivanova-Mirčeva, D. Joan Ekzarh Bălgarski. Slova. 1. Sofija, 1971.
Ivanova-Mirčeva, D. Nepoznat variant ot starobălgarskija prevod na Μαρτύριον τῶν ἁγίων καὶ ἐνδόξων τεσσαράκοντα μαρτύρων τῶν ἐν Σεβαστείᾳ μαρτυρησάντων. – Izvestija na Instituta za bălgarski ezik, 17, 1969, 51–103.
Izbornik 1076 goda. Vtoroe izdanie, pererabotannoe i dopolnennoe. 1. Izdanie podgotovili M. S. Mušinskaja, E. A. Mišina, V. S. Golyšenko. Moskva, 2009.
Jacimirskij, A. Opisanie južnoslavjanskih i russkih rukopisej zagraničnyh bibliotek. 1. Vena–Berlin–Drezden–Lejpcig–Mjunhen–Praga–Ljubljana. Petrograd, 1921 (Sbornik ORJaS, 98).
Kodov, Hr. Efrem Sirin. – V: Kirilo-Metodievska enciklopedija. 1. A–Z. Sofija, 1985, 677–680.
Krivko, R. Jazykovye osobennosti drevnejšego spiska Učitel′nogo evangelija Konstantina Presvitera: ot vostočnoslavjanskoj rukopisi k južnoslavjanskomu arhetipu. – Slovene, 5, 2016, 2, 340–363.
Krivko, R. Lingvističeskie zametki k „Učitel′nomu evangeliju“ i „Skazaniju cerkovnomu“. – Văv: Velev, I. (red.). Zbornik na trudovi od Megjunarodniot naučen sobir „Kirilometodievskata tradicija i makedonsko-ruskite duhovni i kulturni vrski“ (Ohrid, 3–4 oktomvri 2013). Skopje, 2014, 129–140.
Kuzidova, I. Prevodite na Loci communes na Psevdo-Maksim (Pčela) v južnoslavjanski kirilski răkopisi. – V: Taseva, L., R. Marti, M. Yovcheva, T. Pentkovskaja

(red.). Mnogokratnite prevodi v Južnoslavjanskoto srednovekovie. Sofija, 2006, 333–342.
Malinin, V. Issledovanie Zlatostruja po rukopisi XII veka Imperatorskoj Publičnoj biblioteki. Kiev, 1878.
Mikulka, T. Kăm slavjanskata recepcija na vizantijskite kateni izvăn săstava na Učitelno evangelie. – V: Taseva, L., A. Rabus, I. P. Petrov (red.). Učitelnoto evangelie na Konstantin Preslavski i južnoslavjanskite prevodi na homiletični tekstove (IX–XIII v.): Filologičeski i interdisciplinarni rakursi. Sofija, 339–364 (Studia Balcanica, 37).
Miltenov, Y. Obštite pasaži meždu kolekcijata Zlatostruj i Knjaževskija izbornik. – Starobulgarska literatura, 49–50, 2014, 28–45.
Miltenov, Y. Osobenosti na recepcijata na vizantijskoto knižovno nasledstvo v starobălgarskata prevodna literatura ot IX–X v. – V: 145 godini Bălgarsko knižovno družestvo. Priloženie kăm sp. „Bălgarski ezik“, 2014, 173–188.
Miltenov, Y. Slova ot kolekcijata Zlatostruj v săstava na drugi ranni sbornici. – V: Sofijskata Mala Sveta gora kato kulturen i knižoven fenomen. Izsledvanija, posveteni na 110-godišninata ot roždenieto na čl.-kor. prof. Kiril Mirčev. Priloženie kăm sp. „Bălgarski ezik“, 2013, 110–124.
Miltenov, Y. Štrihi ot istorijata na bălgarskija Zlaten vek: prevodnata literatura v konteksta na duhovnoto prisăedinjavane kăm vizantijskata obštnost. – Bălgarski ezik i literatura, 61, 2019, 4, 407–418.
Miltenov, Y. Vlastta i prisposobjavaneto na vizantijskite knižovni obrazci prez IX–X v. v Bălgarija. – V: Dumanov, B. i dr. (red.). Arheologija na vlastta. Interdisciplinarni dialozi. Sofija, 2020, 203–210.
Miltenov, Y. Zlatostruj: starobălgarski homiletičen svod, săzdaden po iniciativa na bălgarskija car Simeon. Tekstologičesko i izvorovedsko izsledvane. Sofija, 2013.
Miltenov. Y. Leksikata v homiletičnite tekstove na Konstantin Preslavski v „preslavski“ kontekst. – V: Taseva, L., A. Rabus, I. P. Petrov (red.). Učitelnoto evangelie na Konstantin Preslavski i južnoslavjanskite prevodi na homiletični tekstove (IX–XIII v.): Filologičeski i interdisciplinarni rakursi. Sofija, 181–214 (Studia Balcanica, 37).
Miltenova, A. Cikăl razkazi za zlite ženi v sbornicite săs smeseno sădăržanie prez Srednovekovieto. – Starobulgarska literatura, 28–29, 1994, 131–136.
Miltenova, A. Knižovni središta. – V: Istorija na bălgarskata srednovekovna literatura. Săst. A. Miltenova. Sofija, 2008, 500–504.
Miltenova, A. Mnogokratnite prevodi i redakcii v săstava na monašeskite florilegii (po material ot sbornik № 382 ot Hilendarskija manastir). – V: Taseva, L., R. Marti, M. Yovcheva, T. Pentkovskaja (red.). Mnogokratnite prevodi v Južnoslavjanskoto srednovekovie. Sofija, 2006, 309–331.
Miltenova, A. Za edin predpolagaem iztočnik na Suprasălskija sbornik. – V: Miltenova, A. (red.). Preotkrivane. Suprasălski sbornik, starobălgarski pametnik ot X vek. Sofija, 2012, 159–175.
Mircheva, E. Oše vednăž po văprosa za starobălgarskite prevodi na Slovoto za četiridesette măčenici ot Sevastija. – Palaeobulgarica, 16, 1992, 4, 17–26.
Mircheva, E. Staroizvodnite i novoizvodnite sbornici – prevodi, redakcii, prerabotki, knižovnoezikovi osobenosti. Sofija, 2018.
Mircheva, E. Za trite versii (prevodi, redakcii) na edin ot naj-rano prevedenite starobălgarski homiletični tekstove. – V: Kenanov, D. (otg. red.). Tărnovskata

dăržava na duha. Deseti jubileen meždunaroden simpozium, Veliko Tărnovo 17–19 oktomvri 2013 (Tărnovska knižovna škola, 10). Veliko Tărnovo, 2015, 248–262.
Mušinskaja M. Izbornik 1076 goda: tekstologija i jazyk. Sankt-Peterburg, 2015.
Mušinskaja, M. Adrianty Ioanna Zlatousta v južnoslavjanskih i russkih pamjatnikah. – V: Lingvističeskoe istočnikovedenie i istorija russkogo jazyka (2002–2003). Moskva, 2003, 27–71.
Mušinskaja, M. Tekstologija i jazyk Izbornika 1076 goda. Avtoreferat dissertacii na soiskanie učenoj stepeni kandidata filologičeskih nauk. Moskva, 2012.
Mušinskaja, M. Tekstologija vyborki iz Andriant Ioanna Zlatousta v Izbornike 1076 goda i rodstvennyh spiskov. – V: Lingvističeskoe istočnikovedenie i istorija russkogo jazyka (2004–2005). Moskva, 2006, 5–28.
Ogren, I. Parenesis Efrema Sirina. K istorii slavjanskogo perevoda. Uppsala, 1989 (Studia Slavica Uppsalensia, 26).
Petkov G., M. Spasova. Tărnovskata redakcija na Stišnija prolog. Tekstove. Leksikalen indeks. 1–12. Plovdiv, 2008–2014.
Petkov, G. Stišnijat prolog. Plovdiv, 2000.
Petkov, P. Dva prevoda na Žitieto na Grigorij Veliki. – Palaeobulgarica, 17, 1993, 3, 27–35.
Petkov, P. Prevodăt na Žitie na sv. Antonij Veliki po prepisa v răkopis № 4/8 ot sbirkata na Rilskija manastir. – V: Kenanov, D. (otg. red.). Tărnovskata dăržava na duha. Deseti jubileen meždunaroden simpozium, Veliko Tărnovo 17–19 oktomvri 2013 (Tărnovska knižovna škola, 10). Veliko Tărnovo, 2015, 284–294.
Petrova-Taneva, M. Letovnikăt na Georgi Amartol i negovite răkopisni svideteli. – V: Ivanova, M., M. Totomanova-Paneva, C. Vasilev (săst.). Loqui diversis linguis nolite prohibere. Sbornik v čest na profesor Slavija Bărlieva. Sofija, 2025, 149–180 (Palaeobulgarica, 49, 2025, 4, special edition).
Petrova-Taneva, M. Neizvesten iztočnik na Izbornika ot 1076 g.: edna nepoznata slavjanska versija na žitieto na sv. Teodora Aleksandrijska. – Starobulgarska literatura, 47, 2013, 11–45.
Petrova-Taneva, M. Sv. imperatrica Teofana v srăbskata srednovekovna knižnina. – V: Bojanin, S., Lj. Milanović, M. Cvetković (ur.). Glasovi i slike. Oblici komunikacije na srednjovekovnom Balkanu (IV–XVI vek). Beograd, 2020, 487–511.
Petrova-Taneva, M. Za edin neizvesten prepis na Letovnika na Georgi Amartol i negovite răkopisni paraleli. – Starobulgarska literatura, 51, 2015, 226–245.
Petrova-Taneva, M. Žitie na sv. imp. Teofana ot djakon Nikolaj: Izdanie na srednobălgarskija prevod. – Starobulgarska literatura, 53–54, 2016, 101–168.
pop Todorov, T. Ioan Ekzarh kato pisatel-propovednik. – Godišnik na Duhovnata akademija, 27–28, 1950–1951, 1–32, 113–118.
Popov, G. Starobălgarska cărkovna poezija za Roždestvo Hristovo i Bogojavlenie. 1. Klimenta pjasni. Sofija, 2013.
Prokopenko, L. V. Harakteristika perevoda Sinaksarja (po dannym za sentjabr′–fevral′). – V: Slavjano-russkij Prolog po drevnejšim spiskam. Sinaksar′ (žitijnaja čast′ Prologa kratkoj redakcii) za sentjabr′–fevral′. 2. Ukazateli. Issledovanija. Izdanie podgotovili V. B. Krys′ko, L. V. Prokopenko, V. Željazkova, I. M. Ladyženskij, A. M. Pentkovskij. Moskva, 2011, 665–689.

Raleva, C. Žitie sv. Kodrata Nikomidijskogo v Velikih Minejah Čet′ih. – V: Slavia Orthodoxa. Ezik i kultura. Sbornik v čest na prof. d.f.n. Rumjana Pavlova. Sofija, 2003, 331–337.
Simić, P. Struktura i redakcije slovenskih mineja. – Bogoslovlje, 18, 1974, 2, 67–108.
Slavova, T. Dvukratno preveden fragment v sbornika ot Trinadeset slova na Grigorij Bogoslov. – V: Taseva, L., R. Marti, M. Yovcheva, T. Pentkovskaja (red.). Mnogokratnite prevodi v Južnoslavjanskoto srednovekovie. Sofija, 2006, 149–162.
Slavova, T. Homiliite na Konstantin Preslavski v komparativen kontekst. – Palaeobulgarica, 49, 2025, 3, 3–18.
Spasova, M. Otkăsite ot slova na sv. Grigorij Bogoslov v Simeonovija sbornik (po prepisa ot 1073 g.). Tekstologični i leksikalni problemi. – V: Popkonstantinov, K. (otg. red.). Paleobalkanistika i starobălgaristika. Veliko Tărnovo, 1995, 43–78.
Spasova, M. Statija ekscerpt ot De Spiritu sancto na Vasilij Veliki v Simeonovija sbornik i v Efremovskata krămčaja (Dva nezavisimi prevoda ili dve versii na edin prevod?). – V: Bărlieva, S., V. Željazkova, N. Gančeva (săst.). A na ženata bjaha dadeni krila. Sbornik v čest na profesor Svetlina Nikolova. Sofija, 2022, 263–292 (Palaeobulgarica, 46, 2022, 4, special edition).
Stoykova, A. Agiografijata prez IX–XI v. – V: Istorija na bălgarskata srednovekovna literatura. Săst. A. Miltenova. Sofija, 2008, 130–142.
Stoykova, A. Sinaksarnite žitija na sv. Georgi v južnoslavjanskata răkopisna tradicija. – V: Taseva, L., R. Marti, M. Yovcheva, T. Pentkovskaja (red.). Mnogokratnite prevodi v Južnoslavjanskoto srednovekovie. Sofija, 2006, 267–286.
Stoykova, A. Svetci zmeeborci: Teodor Tiron, Teodor Stratilat, Georgi Pobedonosec v južnoslavjanskata srednovekovna tradicija. Sofija, 2019.
Taseva, L. Ot pismenite svideteli za srăbskija Stišen prolog kăm lokalizacijata na prevoda. – Zbornik radova Vizantološkog instituta, 58, 2021, 185–197.
Taseva, L. Săstavăt na bălgarskija i srăbskija Stišen prolog za mesec mart. – V: Tărnovo i idejata za hristijanskija universalizăm, HII–HV vek. Deveti meždunaroden simpozium, Veliko Tărnovo, 15–17 oktomvri 2009 g. Veliko Tărnovo, 2011, 295–313 (Tărnovska knižovna škola, 9).
Taseva, L. Slovo za Preobraženie ot Joan Ekzarh i starobălgarskite prevodi na homilijata In transfigurationem Domini (CPG 5807) ot Prokăl Konstantinopolski. – Palaeobulgarica, 50, 2026, 2, 51–78.
Taseva, L. Triodnite sinaksari v srednovekovnata slavjanska knižnina. Tekstologično izsledvane. Izdanie na Zakheevija prevod. Slovoukazateli. Freiburg i. Br., 2010 (Monumenta linguae slavicae dialecti veteris, 54).
Taseva, L. Žitieto na sv. Drosida (BHG 2119e) v dve južnoslavjanski versii. – V: Săbev, O., L. Taseva, A. Balčeva (red.). Balkanskite kulturi: dialog, transfer i metamorfozi. Sofija, 2023, 81–115.
Tot, I. Žitie Kondrata. – Studia Slavica, 21, 1975, 3–4, 237–275.
Turilov, A. Zabytye i maloizvestnye fakty iz istorii drevnejšego perevoda Prologa u južnyh slavjan (k probleme „pervogo vostočnoslavjanskogo vlijanija“). – Slavjanovedenie, 2012, 2, 8–26.
Vereščagin, E. K dal′nejšemu izučeniju perevodčeskogo iskusstva Ioanna Ekzarha Bolgarskogo. – Preslavska knižovna škola, 1, 1995, 212–225.

Vitić-Nedeljković, Z. Žitije svetog Antonija u srpskoj rukopisnoj tradiciji. – Arheografski prilozi, 21, 1999, 37–131.
Yaneva, P. Tekstologija i ezikovi osobenosti na grăckite sbornici – izvori za Simeonovija sbornik (po Svetoslavovija prepis ot 1073 g.). – V: Simeonov sbornik (po Svetoslavovija prepis ot 1073 g.). 3. Grăcki izvori. Sofija, 2015, 9–110 + digitalni priloženija.
Yovcheva, M. Janvarskaja Služba sv. Afanasiju Aleksandrijskomu v rannej slavjanskoj knižnosti. – V: Taseva, L., R. Marti, M. Yovcheva, T. Pentkovskaja (red.). Mnogokratnite prevodi v Južnoslavjanskoto srednovekovie. Sofija, 2006, 91–110.
Yovcheva, M. Novoizvodnijat slavjanski Oktoih po naj-rannija prepis v kodeksite 19 i 20 ot manastira „Sv. Ekaterina“ v Sinaj. – V: Taseva, L., M. Yovcheva, K. Fos, T. Pentkovskaja (red.). Prevodite prez XIV stoletie na Balkanite. Sofija, 2004, 205–234.
Yovcheva, M., A. Miltenova. Literaturata ot 927 g. do kraja na Părvoto bălgarsko Carstvo. Politiko-religiozni, literaturni i kulturni procesi. – V: Istorija na bălgarskata srednovekovna literatura. Săst. A. Miltenova. Sofija, 2008, 255–267.
Yovcheva, M., L. Taseva. Atonska knižovna reforma. – V: Istorija na bălgarskata srednovekovna literatura. Săst. A. Miltenova. Sofija, 2008, 510–519.

Статията е постъпила на 26.05.2026 г.